

WIELKOPOLSKI
POWSTANIEC

POZNAŃ, ROK 1999

WIELKOPOLSKI POWSTANIEC

NIE RZUCIM
ZIEMI,
SKĄD NASZ RÓD

M. KONOPNICKA

ROCZNIK
SPOŁECZNO-INFORMACYJNY NR 5
ZARZĄDU GŁÓWNEGO
TOWARZYSTWA PAMIĘCI POWSTANIA
WIELKOPOLSKIEGO 1918/19

REDAGUJE ZESPÓŁ W SKŁADZIE:

Stefan Barłóg (przewodniczący)
Zygmunt Duda, Gerard Górnicki,
Stefan Kroma, Tadeusz Musiał (sekretarz)
Janusz Salata, Grzegorz Wojciechowski,
Stefan Wojtkiewicz

OPRACOWANIE GRAFICZNE:

Stefan Wojtkiewicz

KOREKTA:

Jerzy Michalak

WYDANO PRZY POMOCY
FINANSOWEJ:

Urzędu do Spraw Kombatantów
i Osób Represjonowanych

Marszałka Sejmiku
Województwa Wielkopolskiego

Agencji Celnej A.G.

ADRES REDAKCJI:

Towarzystwo Pamięci Powstania
Wielkopolskiego 1918/19
Zarząd Główny w Poznaniu
ul. Kościuszki 130, tel. (0-61) 8525-745

SKŁAD, DRUK I OPRAWA:

Z.P. Grafika, Poznań, tel. 8768-908

Od redakcji

Minęła 80-ta rocznica Powstania Wielkopolskiego. Uroczyste obchody tego jubileuszu były okazją do przybliżenia społeczeństwu dziejów wielkopolskiego zrywu niepodległościowego i jego historycznego znaczenia dla II Rzeczypospolitej, dla ukształtowania zachodniej granicy i integracji ziemi odrodzonej po latach zaborów Ojczyzny, w odbudowie administracji polskiej i w tworzeniu Wojska Polskiego.

Były też okazją do oddania uczestnikom zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego wyrazów szacunku, hołdu i uznania za patriotyczną postawę w 1918/1919 roku, za męstwo, ofiarność i determinację walki o niepodległość.

Szczególną rolę w inspirowaniu i organizowaniu działań rocznicowych spełniał nasz Społeczny Komitet Obchodów 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego „Wierni Tradycji Wielkopolskiej”.

Program obchodów był bogaty i różnorodny. Powstał z oddolnych inicjatyw. W jego realizacji uczestniczyły samorządy lokalne, stowarzyszenia społeczne, szkoły, instytucje naukowe i kulturalne. Obchody miały miejsce w Wielkopolsce, w Poznaniu i województwie kujawsko-pomorskim, a także w Legnicy, Szczecinie, Warszawie, Zielonej Górze, Pile i w wielu innych miastach.

Rocznica zrywu niepodległościowego 1918/1919 wyzwoliła u wielu rodzin zainteresowanie swoimi korzeniami, rodzinnymi związkami z Powstaniem Wielkopolskim.

Przedsięwzięcia rocznicowe były wspólnym dziełem potomków powstańców oraz sympatyków i kontynuatorów wielkopolskich wartości i tradycji.

Zarząd Główny Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 dziękuje wszystkim, którzy określonym działaniem i wsparciem przyczynili się do godnych zwycięskiego czynu niepodległościowego obchodów 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego. Dziękuje organizatorom i uczestnikom powstańczego jubileuszu oraz sponsorom, bez których nie można byłoby realizować tak bogatego programu.

Obchody rocznicowe dają nadzieję, że nie zginie pamięć i tradycja powstańcza związana z życiem i postawą patriotyczną naszych przodków.

Stefan Barłóg

Z DZIEJÓW I TRADYCJI WOLNOŚCIOWO-POWSTAŃCZYCH...

Pośmiertne odznaczenie Głównodowodzących Powstaniem Wielkopolskim 1918/1919

okazji 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski odznaczył pośmiertnie na wniosek Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego Krzyżem Wielkim Orderu Odrodzenia Polski gen. gen. Stanisława Taczaka i Józefa Dowbor Muśnickiego. Aktu symbolicznego odznaczenia dokonał w imieniu Prezydenta minister Marek Duka-czewski w czasie uroczystości w dniu 27 grudnia 1998 r. pod Pomnikiem Powstańców Wielkopolskich.

Ordery powyższe znajdują się obecnie w Wielkopolskim Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu (w przyszłości w Muzeum Powstania Wielkopolskiego). Głównodowodzący Powstaniem Wielkopolskim 1918/1919 roku przed pośmiertnym uhonorowa-

niem Krzyżami Wielkimi Orderu Odrodzenia Polski posiadali następujące odznaczenia:

Gen. Stanisław Taczak:

- Krzyż Srebrny Orderu Wojennego Virtuti Militari nr 2088 z 20.IV.1921
- Krzyż Komandorski Orderu Polonia Restituta
- Krzyż Niepodległości (1923)
- Krzyż Walecznych - dwukrotnie
- Złoty Krzyż Zasługi
- Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918-1921
- Medal 10 - lecia Odzyskania Niepodległości
- Krzyż Kawalerski Orderu Legii Honorowej (Francja) nadany 28.IV.1921 r.
- Krzyż Żelazny I i II kl (Prusy) - nadany na froncie wschodnim.

Gen. Józef Dowbor Muśnicki:

- Krzyż Komandorski Orderu Łaźni (Krzyż Towarzysza C.B.) Anglia

- Krzyż Komandorski Orderu Korony Włoch
  - Krzyż Komandorski Orderu Pogromcy Niedźwiedzia - Łotwa
  - Order Podwójnego Smoka - Chiny
  - Order Wojenny św. Jerzego IV kl. - Rosja
  - Order św. Anny z mieczami I,II,III,IV, kl. - Rosja
  - Order św. Stanisława z mieczami I,II, III kl. - Rosja
  - Order św. Włodzimierza z mieczami III i IV kl. - Rosja
- oraz najbardziej prestiżowym wyróżnieniem Rosji - Złotą Szablą Orderu św. Jerzego.

Obaj generałowie posiadali również liczne odznaki kombatanckie związane z Powstaniem Wielkopolskim.

opr. Wojciech Kicman

Na marginesie obchodów rocznicy Powstania Wielkopolskiego w Poznaniu i w zachodniej Wielkopolsce w dwudziestoleciu międzywojennym ...

N. S. Poz
ods. W. 401 PW

eszcze do niedawna w okolicy rocznicy Powstania można było spotkać powstańców – kombatantów w mundurach powojennego kroju, zdążających na okolicznościowe spotkania. Dziś pozostała ich niewielka garstka, a w większości gmin Wielkopolski pozostały już tylko martwe symbole w postaci pomników, tablic i grobów. I tyle zostało z legendy Powstania.

Kiedy będziemy się zastanawiać, jak obchodzić kolejne okrągłe rocznice, warto wrócić do tych sprzed lat blisko sześćdziesięciu. Musimy wiedzieć, że nie wszyscy ówczesni uczestnicy walki o zachodnią granicę II Rzeczypospolitej wiedli dostatnie życie i znajdowali się na górnych szczeblach społecznej drabiny. Równocześnie należy dodać, iż w oczach pomajowej elity, Wielkopolanie nie należeli do tych lepszych zasłużonych w walkach o niepodległość. Obo-

jętność, jakiej doznali od rodaków, bolała ich i powodowała gorycz.

Szczególny charakter, z uwagi na powolną już konsolidację środowisk kombatanckich, przybierały uroczystości organizowane pod koniec dwudziestolecia międzywojennego¹. W Poznaniu, podobnie jak i innych miejscowościach, z dużą werwą przeprowadzono te obchody. W drugi dzień Świąt Bożego Narodzenia 1937 roku odbyły się w stolicy Wielkopolski dwie uroczystości organizowane przez organizacje powstańcze. Członkowie dwóch organizacji, połączonych od zaledwie kilku dni jako Związek Powstańców Wielkopolskich, zgromadzili się na uroczystej mszy. Następnie odbyła się defilada oddziałów ze sztandarami, którą odbierał, w obecności członków zarządu, gen. broni w stanie spoczynku Kazimierz Raszewski. Następnie w sali „Belwederu” odbyła się okolicznościowa akademii-

Z kolei druga uroczystość odbywała się staraniem Towarzystwa Uczestników Powstania Wielkopolskiego im. I. Paderewskiego. Uczestnicy spotkali się w sali kina „Słońce”, gdzie referaty wygłosili działacze endeccy: dr Czesław Meisner oraz dr Celestyn Rydlewski. Zaś stronę artystyczną zapewnił chór męski kościoła O.O. Franciszkanów².

Brak miejsca na szersze omówienie pozwala tylko na zasygnalizowanie kilku obchodów w miasteczkach i wsiach zachodniej Wielkopolski. W Grodzisku Wielkopolskim 27 grudnia 1937 roku o godzinie 8.00 rano nastąpiła przed ratuszem zbiórka kombatantów, Towarzystw Przystosobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego oraz stowarzyszeń społecznych ze sztandarami. Pochód prowadzony przez orkiestrę Ochotniczej Straży Pożarnej udał się następnie do kościoła farnego na uroczyste nabożeństwo, które zostało odprawione przez ks. dziekana Stefana Kruszkę. Po nabożeństwie udano się na miejscowy cmentarz, gdzie przy mogile poległych powstańców grodziskich nastąpił apel poległych, zaś ks. Andrzejewski wygłosił okolicznościowe przemówienie. „Tutaj – jak czytamy w zapiskach – brać powstańcza i harcerze złożyli na mogile dwa wspaniałe wieńce. Po wspólnej modlitwie pochód ruszył na Stary Rynek przed ratusz”. Dodajmy, że wieczorem tegoż dnia w sali Strzelnicy odbyła się wieczornica, podczas której referat okolicznościowy wygłosił por. rez. Stanisław Szymański, a uzupeł-

nieniem były: występ chóru męskiego Towarzystwa Śpiewu „Harmonia”, deklamacje pań, koncert orkiestry Ochotniczej Straży Pożarnej oraz obraz sceniczny w czterech odsłonach pod tytułem „Wybiła Święta Godzina”³.

Podobnie jak w Grodzisku, obchody, choć na mniejszą skalę, miały miejsce 6 stycznia we Lwówku, gdzie pochód prowadziła orkiestra miejscowego „Sokoła”⁴. Uroczystości 16 stycznia tegoż roku organizowane w Zbąszyniu przez Towarzystwo Powstańców Wielkopolskich uzupełniała dodatkowo zabawa taneczna w sali Strzelnicy. Dodajmy, iż w Buku Towarzystwo Uczestników Powstania Wielkopolskiego wystawiło wówczas sztukę teatralną pod tytułem „Oberżystka”⁵. Oczywiście, jak donoszą źródła, w miastach, miasteczkach i wsiach powiewały liczne flagi narodowe. Przytoczmy krótką notkę, która obrazuje, jak czcił w 1937 roku kolejną rocznicę oswobodzenia Wolsztyn: *„W dniu 5 stycznia każdego roku Wolsztyn obchodzi uroczyście rocznicę swego oswobodzenia z pod jarzma zaborcy. Tradycyjnym zwyczajem o godzinie 9-tej odbyło się nabożeństwo w kościele parafialnym, które celebrował ks. dziekan [Gustaw] Bombicki. W godzinach wieczornych przez miasto przeszedł capstrzyk urządzony staraniem Koła Weteranów Powstań Narodowych. Dnia 6 stycznia br. staraniem Towarzystwa Powstańców i Wojaków odbyła się akademicka i przemówienia ks. [Alfonsa] Graczyńskiego z Kościana. Przed tabli-*

cją poległego powstańca złożono wie-
niec. Miasto było przez dwa dni deko-
rowane flagami”⁶.

Rok 1938 przyniósł m.in. udział warty delegacji kombatanckiej przy Grobie Nieznanego Żołnierza w Warszawie, ale i poczucie zagrożenia bytu państwowego, które przejawiało się podczas spotkań i akademii z okazji rocznicy Powstania; m.in. w Bukowcu prelegent mówiąc o Powstaniu Wielkopolskim: „... wezwał uczestników powstania wielkopolskiego, by twardo stali przy swym sztandarze na straży naszych granic zachodnich, a jednocześnie mieli na oku wroga wewnętrznego ...”⁷. Ofiarą tych nastrojów padł również wspomniany w artykule gen. Raszewski, który za napisanie słowa wstępnego do zarysu historii wojennej 16 pułku huzarów holsztyńskich⁸ oraz opublikowanie wspomnień z własnych przeżyć do końca 1920 roku spotkał się z atakami prasy kombatanckiej, a w konsekwencji z usunięciem z szeregów Związku Powstańców Wielkopolskich [11 grudnia 1938]⁹.

Wśród innych form uczczenia tych, którzy pierwsi stanęli w służbie dla Polski, przytoczyć można „Wieczór Powstańca Wielkopolskiego”¹⁰ zorganizowany 30 stycznia 1938 roku przez 2 Gimnazjalną Drużynę Harcerską im. St. Czarneckiego w Grodzisku Wielkopolskim: „... w auli tutejszego gimnazjum, na którego program składały się popisy instrumentalno-wokalne, dekla-

macje, monologi. Wieczór zagaił wobec licznie zebranej publiczności opiekun gimnazjalnej drużyny harcerskiej p.prof. (Jan) Skrzypczak. Referat o Powstaniu Wielkopolskim, wygłoszony ze swadą przez p. dra (Antoniego) Henkego przyjęty był gromkimi oklaskami. Produkcje artystyczne stały na wysokim poziomie, zaś wykonawcy wywiązali się ze swego zadania zadowalająco. Wieczór jako całość był imprezą udalą i przyczynił się wielce do upamiętnienia chwili, kiedy powstańcy wielkopolscy zbrojnym czynem zerwali okowy niewoli pruskiej. Organizatorzy dzięki życzliwości Dyrekcji tutejszego Gimnazjum jak również i grona profesorskiego oraz przy współudziale młodzieży gimnazjalnej uczcili godnie rocznicę wybuchu Powstania Wielkopolskiego, które tak ważą odegrało rolę przy nakreślaniu granic politycznych na zachodzie Rzeczypospolitej”¹¹.

Mimo wielu osobistych niepowodzeń uczestników czynu zbrojnego 1918/1919, rozbicia obozu kombatanckiego oraz błędów rządzących, społeczeństwo się integrowało m.in. za sprawą czczenia rocznicy Powstania Wielkopolskiego.

¹ Jak wyglądały obchody Powstania Wielkopolskiego po II wojnie światowej zob. m.in.: Antoni Cwojdzinski, Uroczystość 28 rocznicy Powstania Wielkopolskiego [w:] „Rocznik Dziejów Powstania Wielkopolskiego 1918/1919” 1947, tom I, s. 171-172

² „Orędownik na Powiaty Nowy Tomysł, Wolsztyn i Międzychód” 1938, nr 1.

³ Tamże

⁴ „Orędownik na Powiaty Nowy Tomysł, Wolsztyn i Międzychód” 1938, nr 5,

⁵ Tamże

⁶ „Orędownik na Powiaty Nowy Tomysł, Wolsztyn i Międzychód”

⁷ „Orędownik na Powiaty Nowy Tomyśl, Wolsztyn i Międzychód” 1937, nr 1

⁸ Husaren – Regiment Kaiser Franz Joseph von Osterreich, Konig von Ungarn / Schleswig - Holsteinsches/Nr 16 Reserve Kavallerie - Abteilung Nr 80 von August Reimers, Verlag Bernhard Graefe, Berlin S.W. 68, 1938

⁹ Tego jeszcze nie było. Życzenie gen. von Raszewskiego (w:) „Powstaniec Wielkopolski” , 1939, nr 5, s.4; Tamże,

Dwa światy ... (uwagi krytyczne na tle wspomnień gen. K. Raszewskiego), s. 2-3.

¹⁰ Anons na temat organizacji wieczoru ukazał się już w prasie 29 stycznia 1939 roku: „Orędownik na Powiaty Nowy Tomyśl, Wolsztyn i Międzychód”, 1938, nr 12.

¹¹ „Orędownik na Powiaty Nowy Tomyśl, Wolsztyn i Międzychód” 1938, nr 15

Zdzisław Kościański

Podpułkownik dyplomowany
Józef Skrzydlewski
– zapomniany dowódca
Powstania Wielkopolskiego

edług informacji zawartej przez pplk. w st. sp. Stefana Jellentę na łamach „*Wojskowego Przeglądu Historycznego*” pplk. dypl. Józef Skrzydlewski był w latach 1918-1919 oficerem powstania wielkopolskiego. W latach 1934-1935 poznałem go jako wzorowego dowódcę batalionu w 81 p. strz. grodz. im Stefana Batorego. Następnie pełnił służbę w Oddziale II Sztabu Głównego. W 1941 był we Francji szefem sztabu 1 DGren. Zmarł około 1960 r. w kraju, po bardzo ciężkich przeżyciach osobistych¹.

Tenże „*Wojskowy Przegląd Historyczny*” opublikował obszerną relację pułkownika Skrzydlewskiego bez podania przybliżonych dalszych losów tegoż zasłużonego oficera² Aleksander Woźny w artykułach, które omawiają m.in. działalność Sztabu Głównego, lansuje tezę jakoby J. Skrzydlewski „pozostał na emigracji”³.

Jakie były faktyczne losy tego zasłużonego oficera?

Józef Skrzydlewski urodził się 21 lutego 1896 roku w Grodzisku Wielkopolskim w rodzinie budowniczego Franciszka Skrzydlewskiego i Wiktorii z Strońskich. Tam też ukończył pierwsze pięć klas gimnazjum, a pozostałe do matury w gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu w 1915 roku. Już jako uczeń szkoły powszechnej w Grodzisku Wielkopolskim brał udział w latach 1906/1907 w strajku szkolnym. Nieco później, będąc uczniem gimnazjalnym, przeszedł wszystkie trzy stopnie Tajnej Organizacji Tomasza Zana w Poznaniu. Szczególną rolę odegrał wówczas prowadząc tajne kółka i ucząc jednocześnie młodszych kolegów języka polskiego, literatury i historii polskiej. Należał również do Drużyny Wojskowej przy Tajnej Organizacji Tomasza Zana w Poznaniu (od roku 1912), a następnie do Tajnej

Organizacji Niepodległościowej (T.O.N) w Poznaniu od chwili jej założenia w 1914 roku. Wkrótce tj. w czerwcu i lipcu 1914 roku brał udział w czterotygodniowym kursie wojskowym w Krakowie, zorganizowanym przy Drużynach Strzeleckich.

28 października 1915 roku, podobnie jak tysiące Polaków w czasie I wojny światowej, został wcielony do armii niemieckiej. Po wyszkoleniu w baonie zapasowym 6 pułku grenadierów w Wschowie skierowano go na początku 1916 roku do 82 pułku piechoty na wołyński front wschodni. Następnie z tym pułkiem wyruszył w lecie 1917 roku na front zachodni, gdzie walczył pod Verdun i w Szampanii. Na początku 1918 roku został wysłany do Müns-terlager na czteromiesięczny kurs oficerski, po którego ukończeniu otrzymał stopień podporucznika. Wysłany na front w północnej Francji uczestniczył w walkach odwrotowych armii niemieckiej. W momencie wybuchu rewolucji w Niemczech przebywał na terenie Belgii. Skrzydlewski w końcu listopada 1918 roku porzucił obcą mu armię i podążył do domu.

„Po nawiązaniu kontaktu z kierownikami ruchu polskiego w rodzinnym Grodzisku Wlkp. – jak opisuje późniejszy ppłk. dypl. Wojska Polskiego Józef Skrzydlewski - przystąpiłem dnia 11 grudnia 1918 roku do zorganizowania polskiej kompanii wojska, na której czyle, w chwili wybuchu powstania w Poznaniu w dniu 27 grudnia 1918 oczyściłem miasto Grodzisk i jego okolice z tychczasowych władz niemieckich. Z chwilą przeniesienia bojowej akcji

powstańczej na zachód i południe od Poznania, Grodzisk Wielkopolski stał się pod moim dowództwem ośrodkiem z którego wyszło uderzenie na Rakoniewice - Wolsztyn i na Nowy Tomyśl - Zbąszyń, po przeniesieniu linii frontu i na linię Wolsztyn - Zbąszyń, głównym zapleczem organizacyjnym i zaopatrzenia frontu.”

W marcu 1919 roku wraz z kompanią grodziską znalazł się w 2 pułku strzelców wielkopolskich, który utworzony został z oddziałów powstańczych bijących się na odcinku Zbąszyń - Międzychód. Wiedza i doświadczenie bojowe Skrzydlewskiego okazały się mu wielce przydatne przy prowadzeniu pierwszego kursu szkoły podoficerskiej w 2 p. strz. wlkp. oraz przy organizacji pułkowej 4 - tej kompanii karabinów maszynowych. W sierpniu 1919 roku znalazł się na froncie wschodnim, dowodząc do marca 1920 roku - 4 kompanią k.m. w 2 p. strz. wlkp. W Centralnym Archiwum Wojskowym zachował się wniosek na Krzyż Walecznych opisujący jego następujące czyny męstwa: *„Podczas wypadu na Szacilki ppor. Skrzydlewski dowodził bocznym oddziałem w składzie 2 plutonów ciężkich karabinów maszynowych i jednej kompanii piechoty, z którym to oddziałem w Czerkowicach się odłącza od głównych sił i szybkim zdecydowanym atakiem opanowuje most na Żerdzinie pod Żerdzią, niszcząc go doszczętnie, przerywa komunikację na ważnej strategicznie linii kolejowej Kalenkowicze-Żłobin. [...] Podczas wyprawy na szereg wiosek gminy Rudobialskiej ppor. Skrzydlewski, jako d-ca samodzielnego oddziału w sile dwóch*

*kompanii piechoty i dwóch plutonów ciężkich karabinów maszynowych wpa-
da jako pierwszy ze wschodu do atako-
wanego rejonu, bierze kilkudziesięciu
jeńców i kancelarię rewkomu, przyczem
skutecznym ogniem kulomiotowym prze-
gradza drogę uciekającym partyzantom
i zmusza ich do poddawania się"*

W marcu 1920 roku został przenie-
siony rozkazem Naczelnego Dowódz-
twa na stanowisko instruktora formują-
cej się Poznańskiej Szkoły Oficerskiej,
gdzie powierzono mu w lipcu 1920 ro-
ku dowództwo 1 kompanii. Po przenie-
sieniu szkoły do Bydgoszczy powołano
go dodatkowo na wykładowcę taktyki
piechoty. W pięć lat później mianowano
go dowódcą baonu szkolnego w tejże
szkole, przemianowanej na Oficerską
Szkołę dla Podoficerów, gdzie nadal
prowadził wykłady taktyki piechoty.
Jesienią 1925 roku przystąpił do ega-
minów kwalifikujących do Wyższej
Szkoły Wojennej, w wyniku których
został powołany jako słuchacz roczni-
ka 1926 - 1928. Wyższą Szkołę Wojen-
ną ukończył z wynikiem bardzo dob-
rym z lokatą 6-tą. Wysoka lokata umoż-
liwiła mu dalszą karierę wojskową.
Najpierw otrzymał przydział do Biura
Ogólno-Org, MSWojsk na stanowisku
kierownika referatu wyższych szkół
i kursów i wojskowych studiów zagra-
nicznych. W grudniu 1929 roku z uwa-
gi na znajomość języka niemieckiego,
na wniosek Szefa Oddziału II Sztabu
Głównego, przeniesiony został na sta-
nowisko zastępcy kierownika referatu
studiów „Niemcy” w Oddziale II Sztabu
Głównego.

Pierwszego października 1930 roku
awansował na majora. W tymże roku

objął kierownictwo samodzielnego re-
feratu studiów „Niemcy”, którym kie-
rował do grudnia 1934 roku; m.in. prze-
prowadził kilka konferencji na temat
niemieckich sił zbrojnych z przedstawi-
cielami sztabu francuskiego i czesko-
słowackiego. Warto nadmienić, iż od
końca roku 1931 do 1934 był jednocześ-
nie ekspertem polskiej delegacji na mię-
dzynarodową konferencję rozbrojenio-
wą w Genewie, gdzie brał udział w ses-
jach w latach 1932, 1933 i 1934, a do-
kumenty przez niego zebrane były jed-
ną z głównych podstaw uchwał konfe-
rencji stwierdzających nielegalne zbro-
jenia niemieckie.

Z tego okresu pochodzą następujące
opinie:

*„a) szkolna: wybitny, wybitna inteli-
gencja, sąd pewny, charakter energicz-
ny, zupełnie wyrobiony. Pracownik po-
ważny i metodyczny. Dużo taktu, duży
autorytet. Proponowany na asystenta
Wyższej Szkoły Wojennej.*

*b) służbowa: charakter silny, równy,
wyrobiony. Bardzo sumienny i pilny.
Bardzo ambitny w pracy. Inteligencja
bardzo duża. Posiada rozległe wiadomo-
ści z dziedziny wojskowej i nauk
ogólnych. Fachowo bardzo dobrze wysz-
kolony. Bardzo dobry organizator i kie-
rownik. Energiczny, samodzielny i pelen
inicjatywy.”⁵*

W okresie od grudnia 1934 do wrześ-
nia 1936 roku odbywał staż dowodzenia
baonem w 81 p. strz. grodzieńskich. Po
stażu ponownie znalazł się w Oddziale
II Sztabu Głównego z zadaniem zorga-
nizowania i kierowania samodzielnym
referatem „P” (planowanie), który już
w 1937 roku przekształcono na wydział.
W dniu 19 marca 1937 roku awansowa-

no go na podpułkownika. W momencie ogłoszenia mobilizacji w końcu sierpnia 1939 roku wydział „P” został zlikwidowany, a Skrzydlewski został szefem wydziału informacji w Oddziale II Sztabu Naczelnego Wodza - „*Wydział Informacyjny nie był przewidziany w organizacji wojennej Sztabu Głównego. Powstał z decyzji Szefa Oddziału II S.G. w chwili ogłoszenia mobilizacji. W skład jego wszedł poza mną mjr dypl. Żórawski Dzisiaj. Zadaniem Wydziału Informacyjnego było zaopatrywanie wszystkich zainteresowanych władz i ośrodków propagandy, za tym również Szefa Propagandy Sztabu Nacz. Wodza, w informacje o przebiegu działań wojennych dla wykorzystania propagandowego. Ponadto w okresie pobytu Sztabu Nacz. Wodza w Warszawie wydział referował projekty komunikatów Sztabu Nacz. Wodza. [...] Podczas postoju Naczelnego Dowództwa w Brześciu przejął Oddział III Sztabu Głównego redakcję komunikatów, pozostawiając Wydziałowi Informacyjnemu przekazywanie ich Szefowi Propagandy Sztabu Nacz. Wodza do ogłoszenia. Od chwili przesunięcia m.p. do Brześcia i podczas dalszych posunięć Wydział Informacyjny organizował każdorazowo nasłuch radiofoniczny, który stał się stałym elementem informacji dla Nacz. Dztwa.*”⁶

Podczas całego przebiegu działań wojennych znajdował się w I rzucie Oddziału II Sztabu Głównego Naczelnego Wodza i wszystkie przesunięcia odbywał w składzie tego rzutu aż do przekroczenia granicy rumuńskiej w Kutrach przed południem 18 września 1939 roku. W Rumunii został internowany w Calimanesti, skąd uciekł do Bukaresztu

13 października 1939 roku. Z kolei 24 października 1939 roku wyjechał do Francji przez Jugosławię i Włochy. Po przekroczeniu granicy włosko - francuskiej w Modane, znalazł się w Paryżu następnego dnia, tj. 27 października 1939 roku.

Początkowo bez przydziału został przyjęty do tworzącej się Armii Polskiej. Z uwagi, iż termin organizacji 3 dywizji piechoty, gdzie miał otrzymać dowództwo pułku nie był określony, poprosił o przydział na stanowisko d-cy baonu 1 Dywizji Gren. Pierwszym baonem 2 pułku dowodził od 18 XII 1939 roku do 12 III 1940 roku szkoląc napływających rekrutów. Oddział ten był rozmieszczony na kwaterach w okolicy Plelanle-Grand pod Coetguidan w Bretanii.

Trzynastego marca 1940 roku objął funkcję szefa sztabu 1 Dywizji Grenadierów z miejscem postoju w Coetquidan, a następnie w Guer. Wkrótce, 16 kwietnia 1940 roku, dowództwo 1 Dywizji Grenadierów przybyło do strefy frontowej w Lotaryngii. Okazało się, że szefem sztabu był bardzo krótko, gdyż o godzinie 8.00 21 czerwca 1940 roku dowódca dywizji wydał rozkaz rozproszenia się i przedzierania się małymi grupkami przez pierścień Niemców otaczający w rejonie St. Die masę trzech armii francuskich, w tym 1 Dywizję Grenadierów. Dla dywizji, która była związana walką w rejonie Raon l Etape, wykonanie rozkazu wymagało co najmniej kilku godzin. W związku z tym Skrzydlewski wraz ze zredukowanym sztabem pozostał w dotychczasowym miejscu postoju dywizji w Hurbache dla zapewnienia ciągłości dowodzenia i umożliwienia rozproszenia

się jak najprędzej większości oficerów i żołnierzy d-twa dywizji. Tak więc o godz. 10.00 21 czerwca 1940 roku objął dowództwo dywizji niszczącej w tym momencie swój sprzęt i uzbrojenie oraz przygotowującej się do rozproszenia. Po dokonaniu rozpoznania, że wszystkie oddziały dywizji zdołały wykonać rozkaz i rozproszeniu reszty sztabu, po godzinie 14.00 w towarzystwie dwóch oficerów łącznikowych zamierzał udać się do dowódcy 20 korpusu, któremu Polacy podlegali. W trakcie odbywania tej drogi został wzięty do niewoli i odesłany do Moyenmoutier.

Przebywał w obozach jenieckich dla oficerów francuskich na terenie Westfalii w Doessel, Soest, Münster i powtownie w Soest [oflagi: VI - B, VI - A, VI - D, VI-A]. W niewoli był najstarszym oficerem polskim niewielkiej polskiej grupy w tychże obozach. Dodajmy, iż w czasie pobytu w niewoli był przesłuchiwany przez Abwehrę 27 lipca 1942 roku w Berlinie. Uwolniony został 6 kwietnia 1945 roku przez wojska 9 armii amerykańskiej.

W związku z tym, iż na tych terenach znajdowało się wielu Polaków, w szczególności wywiezionych na roboty do Niemiec, ogłosił się komentantem polskim Soest i okolicy i utworzył stację zbrojną⁷. Pierwszy polski obóz założył w uzdrowisku Bad Sassendorf. W ciągu kilku dni obóz ten pomieścił blisko 1500 mężczyzn, kobiet i dzieci. W okresie do 17 kwietnia 1945 roku uruchomił względnie zapoczątkował organizację innych obozów: w Anroechte dla wojskowych, w Warstein dla kobiet i dzieci, w Hirschberg - mieszany, w Lippstadt - mieszany, w Benteler - mie-

szany, które mogły pomieścić osiem do dziesięciu tysięcy osób.

W Paryżu w dniu 18 kwietnia 1945 roku został wcielony do polskich sił zbrojnych na zachodzie.

W liście wysłanym z Nicei 25 marca 1946 roku do swego krewnego - Jana Kowalkiewicza napisał: *„Ja, z swej strony, jestem zdecydowany wrócić do kraju. Byłbym zadowolony, gdyby to mogło nastąpić jak najrychlej. Na emigracji nie widzę ani dla siebie, ani dla swojej rodziny żadnej przyszłości. Dzisiejszy stan rzeczy, wedle mojej oceny, utrwali się na dłuższy okres czasu. W tych warunkach dalszy pobyt z dala od kraju wydaje mi się zmarnowanym czasem”*⁸.

Będąc bez przydziału, w maju i czerwcu 1945 roku poddał się leczeniu w szpitalu Polskiego Czerwonego Krzyża w Aix les Bains. Z kolei w lipcu tegoż roku, z powodu ostrej grypy, znalazł się w amerykańskim szpitalu.

W celu spisania i uzgodnienia z byłym dowódcą 1 Dywizji Grenadierów - gen. Duchem kroniki dywizji, udał się w październiku 1945 roku do Włoch. Wobec zniszczenia dokumentów dywizji było to niezmiernie ważne dla historii⁹. Skrzydlewski po powrocie został przeniesiony do oficerskiego domu wypoczynkowego w Nicei, gdzie przebywał do czerwca 1946 roku. Dnia 26 lutego 1946 roku złożył u Attache Wojskowego w Paryżu płk. Naszkowskiego prośbę o odesłanie go do Polski.

W czerwcu 1946 roku, po przyjeździe do Paryża, uzyskał w drodze wyjątku dostęp do archiwum francuskiego wojskowego Biura Historycznego. Za

zgodą płk. Naszkowskiego pracował tam nad zbieraniem dokumentów dotyczących wojska polskiego na terenie Francji podczas kampanii 1939-1940. Wedle zapewnień attache rządu warszawskiego praca ta miała być dla dobra Armii Polskiej oraz miała być pomocną w przyjęciu Skrzydlewskiego do wojskowej służby czynnej po powrocie do Kraju. Z kolei francuskie wojskowe Biuro Historyczne zwróciło się do niego o napisanie po francusku relacji o I Dywizji Grenadierów dla potrzeb tego biura.

Relację tę zakończył 1 kwietnia 1947 roku, a kopię złożył attache wojskowemu rządu warszawskiego w Paryżu ppłk. Krajewskiemu oraz byłemu dowódcy francuskiemu 20 korpusu generałowi Hubert. W dniu 3 czerwca 1947 roku został zdemobilizowany przez rząd londyński z Polskich Sił Zbrojnych poza Krajem. Jeszcze w lipcu 1947 roku, opracował na życzenie polskiego attache wojskowego w Paryżu ppłk. Krajewskiego podręczne archiwum o polskim wysiłku zbrojnym na terenie Francji w latach 1939 - 1940. Wreszcie 30 lipca 1947 roku przekroczył granicę polską w Miedzylesiu na Śląsku. Po załatwieniu formalności repatriacyjnych udał się do miejsca zamieszkania żony w Poznaniu przy ulicy Jackowskiego 9 m 2. Niestety, jak napisali jego dawni podkomendni - powstańcy wielkopolscy: „(...) wrócił w 1947 roku z Francji do Polski, w dobrej wierze służenia w dalszym ciągu ojczyźnie jako oficer sztabowy. Wniosek jego o przyjęcie do czynnej służby wojskowej został załatwiony odmownie. Przyjął więc posadę w Związku Stowarzyszenia Kupców

Polskich woj. Śląsko - dąbrowskiego w Katowicach”¹⁰

Niedługo mógł nacieszyć się Polską. 17 lutego 1951 roku został zatrzymany przez Urząd Bezpieczeństwa Publicznego: „pod zarzutem przestępstwa określonego w art. 3 dekretu z dnia 22 stycznia 1946 roku popełnionego w ten sposób, że w latach 1937 - 1939 w Warszawie jako kierownik Wydziału III w Oddziale II Sztabu Generalnego W.P. organizował ośrodki wywiadu wojskowego oraz dywersji na terenie Związku Radzieckiego. Po piętnastomiesięcznym pobycie w więzieniu przy ulicy Rakowieckiej w Warszawie zmarł”.¹¹ Wicedyrektor Departamentu II Generalnej Prokuratury A. Hapon po przełomie październikowym, przekazał w tej sprawie następującą informację: „Do chwili zgonu Skrzydlewskiego, który nastąpił w dniu 7 maja 1952 roku, w śledztwie wyjaśniono okoliczności związane z zajmowanym przez niego w latach 1937 - 1939 stanowiskiem kierownika Wydziału III Oddziału II Sztabu Generalnego W.P. Należy nadmienić, że Józef Skrzydlewski do stawianego zarzutu nie przyznał się a zgromadzone w toku dowody nie pozwalają na uznanie go winnym zarzucanego mu czynu”¹²

Nie zapomnieli o swym bohaterze powstańcy wielkopolscy, którzy w 1957 roku, posiadając pełnomocnictwa rodziny, wystąpili do Prezydium Rady Narodowej - Wydział Społeczno - Administracyjny w Warszawie o ekshumację zwłok: „pochowanych na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie, w dniu 14 maja 1952 r. i przywiezienia ich do Grodziska Wlkp., celem złożenia

ich w wspólnej mogile Powstańców Wielkopolskich poległych i zmarłych w 1918/1919 r"¹³.

Zwłoki płk. dypl. Józefa Skrzydlewskiego umieszczone zostały po ekshumacji do drewnianej trumny z wkładką metalową, a następnie zostały przewiezione do Grodziska Wielkopolskiego, gdzie odbyły się uroczystości pogrzebowo-poekshumacyjne. W dniach 11 i 12 października 1957 roku trumna wraz z pamiątkami i odznaczeniami była wystawiona na widok publiczny dla oddania hołdu przez mieszkańców Grodziska Wielkopolskiego i okolicy. W niedzielę 13 października w godzinach przedpołudniowych nastąpiło oddanie hołdu przez rodzinę i znajomych. Następnie uroczystości odbyły się według następującego programu: „*O godzinie 13-tej zbiórka wszystkich organizacji przed świetlicą PKP przy ul. Kolejowej nr 23, po czym wymarsz o godz. 13.30 ulicami Kolejową, 3 - go Maja, gdzie pochód zatrzyma się przed gmachem Szkoły Podstawowej. Po wygłoszeniu przemówienia pożegnalnego przez kol. kpt. w st. spocz. Kabscha Władysława, rusza kondukt do kościoła farnego na nieszpory żałobne. W kościele kazanie wygłosi Ojciec Ludwik. Po nabożeństwie trumna ze zwłokami zostanie wyniesiona na ul. 27-go stycznia skąd kondukt ruszy Starym Rynkiem, ul. Poznańską i ul. Garbary na cmentarz parafialny. Na cmentarzu przemówienie okoli-*

cznościowe wygłosi kol. Dr Antoni Henke. Po ukończeniu uroczystości pogrzebowych na cmentarzu zbiórka przy sztandarze i przemarsz z orkiestrą do Domu Ludowego przy ul. Kolejowej"¹⁴.

¹ S. Jellenta: Jeszcze o sądownictwie wojskowym w 1939 r. [w:] *Wojskowy Przegląd Historyczny* 1978/4, s.454.

² J. Skrzydlewski: Wspomnienia z ostatnich walk Dywizji Grenadierów we Francji [w:] *Wojskowy Przegląd Historyczny* 1991, nr 3-4, s. 143-152

³ A. Woźny: Niemieckie przygotowania do wojny z Polską w ocenach polskich naczelnych władz wojskowych w latach 1933-1939 [w:] *Mars* 1997, tom 5, s. 67

⁴ CAW, Akta odznaczeniowe J. Skrzydlewskiego KW - 104/392.

⁵ CAW: I 340.1.234 s.45 Opinie mjr dypl. piech. Skrzydlewskiego Józefa z b.a. N. ur. 21.11.1896. 1.1.1930

⁶ IPMS [Londyn]: B.I.b ii/2 - relacja ppłk. dypl. J. Skrzydlewskiego z 21 XII 1939.

⁷ A. Woźny podaje mylną informację, iż ostatnim oflagiem ppłk. Skrzydlewskiego był VI D Münster [zob A. Woźny: Niemieckie ....., s.99].

⁸ List ppłk. dypl. Józefa Skrzydlewskiego - Hotel Imperator-Nicea z dnia 25 marca 1946 r. do Jana Kowalkiewicza - kopia w zbiorach autora.

⁹ W oparciu m.in. o relacje ppłk. dypl. J. Skrzydlewskiego został opracowany rozdział VI: *Udział jednostek polskich w kampanii francuskiej 1940* - zobacz: *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej. Tom II. Kampanie na obczyźnie. Część I.* Londyn 1959, s. 407.

¹⁰ Uzasadnienie wniosku Związku Bojowników o Wolność i Demokrację - Kolo Grodzisk Wielkopolski działającego przez Zarząd Koła w osobach Chocięszyńskiego Ludwika prezesa i Flicka Mariana, sekretarza, zamieszkałych w Grodzisku Wlkp. O zezwolenie na ekshumację zwłok Skrzydlewskiego Józefa, ppłk. dypl. W.P. do Prezydium Miejskiej Rady Narodowej - wydział Społeczno - Administracyjny w Warszawie ze stycznia 1957 roku [odpis w posiadaniu autora].

¹¹ Pismo Generalnej Prokuratury Nr D. Spec. I.S.56/51 do Zarządu Okręgu Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Poznaniu z dnia 9 lutego 1957 r. - odpis w posiadaniu autora.

¹² Tamże.

¹³ Uzasadnienie wniosku ... op. cit...

¹⁴ Zaproszenie na uroczystości pogrzebowo-poekshumacyjne śp. ppłk. dypl. Józefa Skrzydlewskiego z dnia 3 października 1957 roku - w posiadaniu autora.

por. Sylwester Grochowina
powstaniec wielkopolski
Szwadronu
Nadgoplańskiego

Sylwester Grochowina urodził się 31 grudnia 1901 r. na Kujawach. Okres dzieciństwa spędził w Bachorcach, w gospodarstwie rolnym rodziców. Do szkoły podstawowej a następnie gimnazjum uczęszczał w Inowrocławiu.

W momencie wybuchu Powstania Wielkopolskiego miał 17 lat i był uczniem gimnazjum. Razem z siedmioma kolegami z klasy wstąpił do Szwadronu Nadgoplańskiego, w którym służył do czasu ukończenia Powstania w kwietniu 1919 roku.

W czasie Powstania brał udział w walkach między innymi: w Nowej Wsi Wielkiej, Złotnikach Kujawskich, Tupadłach.

Dokładny opis walk i losów Szwadronu można znaleźć w publikacji Mariana Głowackiego pt. „Szwadron nadgoplański”. Wspomnienie ułana z 1919 roku. Strzelno 1984 r.; wydane przez

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze oddział w Strzelnie.

Po zakończeniu Powstania podjął naukę w Szkole Rolniczej w Inowrocławiu. W 1920 r. po ukończeniu szkoły pracował w majątkach rolnych, po 1945 roku w Państwowych Gospodarstwach Rolnych w Wielkopolsce.

W 1931 roku wstąpił w związek małżeński z mieszkanką Obrzycka Kaziemierzą Rychczyńską. Posiada troje dzieci, czworo wnuków i dwoje prawnuków.

W 1967 roku przeszedł na emeryturę i zamieszkał w Obrzycku. Mieszkańcy Obrzycka szczerą się Sylwestrem Grochowiną, jedynym dziś żyjącym powstańcem tych okolic. Doceniają nie tylko jego udział w Powstaniu Wielkopolskim, lecz i koleżeństwo, wrażliwość na losy drugiego człowieka, aktywność w życiu gminy i odpowiedzialność obywatelską. Często spotyka się z młodzieżą.

Obecnie mieszka u córki w Poznaniu.

Powstańczy rodowód 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich

Oddziały wojskowe, które powstały w pierwszej fazie Powstania Wielkopolskiego, miały zazwyczaj charakter lokalny. Żołnierze, którzy wchodziłi w ich skład, byli silnie związani z ziemią, z której się wywodzili. Powstało wojsko wielkopolskie, w którym mogli walczyć o wolność swojego regionu i kraju. Początkowo oddziały powstańcze tworzyły się samorzutnie, a jednocześnie z wielkim zapałem. Tak też było na odcinku zachodnim frontu Powstania Wielkopolskiego.

Dnia 1 stycznia 1919 roku na odcinku od Sierakowa do Wronek poprzez Pniewy, Grodzisk i Kościan istniały następujące kompanie: przemęcka, wilkowska, wielichowska, kościańska, rakoniewicka, wolsztyńska, grodziska, obrzańska, parzęczewska, stęszewska, opalenicka, bukowska, lwówecka, pniewska, sierakowska i wroniecka.

Znaczącym pozostał problem braków w uzbrojeniu. Na rozkaz Naczelnej Rady Ludowej z Poznania dowództwo nad tymi oddziałami objął ppor. Kazimierz Zenkteler. Z tychże formacji miał w niedługim czasie narodzić się 2 Pułk Strzelców Wielkopolskich. Jednak wymagało to czasu. Był on potrzebny na czynności typowo organizacyjne. Na tym etapie działania bojowe tychże oddziałów były słabo zsynchronizowane. Nie istniały bowiem większe związki taktyczne niż powyższe kompanie.

Pomimo trwających jeszcze czynności organizacyjnych, ppor. Zenkteler przystąpił do niezwłocznych działań. Miał on na celu oswobodzenie jak największej liczby miejscowości z rąk niemieckich i utrzymanie styczności bojowej z nieprzyjacielem. Początkowo jego głównym atutem miało być zaskoczenie. Opalenica i Grodzisk pozostawały już w rękach polskich, a kolejnym celem taktycznym stał się Nowy Tomysł.

Na rozkaz Zenktelera wydzielony oddział, w którego skład weszły kompanie grodziska, opalenicka i bukowska, pod dowództwem Klemczaka w nocy z dnia 2/3 stycznia 1919 roku wyzwoliły Nowy Tomyśl. Dnia 3 stycznia oddział pod dowództwem ppor. Stanisława Siudy zajął Rakoniewice. Przez noc z 3 na 4 stycznia do Rakoniewic napływały oddziały z pobliskich miejscowości. Ppor. Siuda wzmocniony oddziałami lokalnymi, zamierzał uderzyć dnia 4 stycznia na Wolsztyn. Jednak Niemcy przewidzieli plany powstańców i dokonali aktu uprzedzającego z kierunku Wolsztyna. Dzięki zaciętej postawie oddziału, natarcie niemieckie zostało powstrzymane i odparte.

W wyniku odgłosów walk na odcinku rakoniewickim, na odsiecz oddziałowi ppor. Siudy pospieszły okoliczne kompanie m.in.: kościańska, stęszewska, parzęczewska, wielichowska oraz oddział z Gościeszyna. Oddziałowi ppor. Siudy udało się zająć Rostarzewo bez większych strat. Tymczasem grupa ppor. Zenktelera w brawurowym ataku zdobyła Wolsztyn.

Do Wolsztyna zaczęły napływać oddziały powstańcze z pobliskich miejscowości. Znajdowały się tam już oddziały z Gościeszyna pod dowództwem dr Romana Graszyńskiego, oddział z Krzywina oraz oddział Ferdynanda Fiebiga z Adamowa. Na odgłos walk przybyły jeszcze oddziały z Obry, Kiełkowa, Jażyńca, Żodynia, Siedlca, Kiełpin, Wroniaw i Chorzemina. Liczba powstańców skoncentrowanych dnia 6 stycznia 1919 r. w Wolsztynie wzrosła do 1 000.

Ppor. Zenkteler postanowił działać w kierunku na Kopanicę. Atak przeprowadzono z 10/11 stycznia. W wyniku pełnego zaskoczenia udało się wyprzeć Niemców z Kopanicy, zadając im przy tym duże straty. Tymczasem kompania przemecka we współdziałaniu z drużynami z Włoszakowic i Czempinia pod Zbarzewem zmusiła oddział Grenzschtzu do odwrotu.

W czasie walk o Zbąszyń i Wolsztyn przystąpiły do działania oddziały zorganizowane w rejonie Lwówka i Sierakowa. Bez walk zajęte zostały miejscowości na północ od Zbąszynia: Łomnica, Sępólno, Miłostówko, Tuczępy, Kamionna, Kolno, Stary Zatom. W tym rejonie Niemcy kontratakowali pod miejscowością Kolno. Dnia 12 stycznia oddziały niemieckie, przy silnym wsparciu artylerii, zaatakowały Stary Zatom. Kolejny atak dużymi siłami przeprowadzili Niemcy dnia 16 stycznia na wieś Kamionnę. W wyniku dużej przewagi wroga jej załoga została zmuszona do wycofania się, ale dopiero po wyczerpaniu amunicji. Z pomocą oddziałów z Kwilcza i Kolna udało się odzyskać utraconą miejscowość. Dnia 24 lutego oddział niemiecki na odcinku Kębłowa próbował opanować przeprawę przez Obrę. Dzięki dzielnej postawie oddziału obrzańkiego i kębłowskiego atak nieprzyjaciela został odparty. Dnia 24 stycznia 1919 roku, na rozkaz płk. Milewskiego, utworzono na terenie Grupy Zachodniej cztery bataliony piechoty o numeracji od I do IV. Była to następna faza organizacji 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich. W okresie od 20 stycznia do 10 lutego 1919 r. do-

chodziło do dużych zmian organizacyjnych w poszczególnych batalionach. Pomimo nieustannych walk, prowadzono nadal czynności organizacyjne. W każdym batalionie znalazły się po trzy kompanie rekrutów z poboru (otrzymały one numerację od 1 do 12) i po trzy kompanie złożone z rekrutów roczników pozaborowych. Kompanie te nie posiadały oddzielnej numeracji, lecz występowały pod nazwiskami dowódców.

Dnia 29 stycznia 1919 roku w Sierakowie został utworzony I batalion Grupy Zachodniej pod dowództwem sierżanta Stanisława Frydera, wywodzący się z Batalionu Pniewskiego. W jego skład weszły oddziały z Pniew, Sierakowa, Kwilcza oraz inne pomniejsze. I Batalion GZ składał się początkowo z pięciu kompanii oddziału kawalerii oraz oddziału wronieckiego. Objął on odcinek od Starego Zatomia do Kamionny. Na mocy rozkazu Nr 4 dowództwa GZ z dnia 6 lutego 1919 r., w batalionie tym dokonano reorganizacji. W jego skład do 10 lutego 1919 r. wchodziły 3 kompanie liniowe o numeracji 1-3 oraz cztery kompanie złożone z rezerwistów tj. kompania „Kucharski”, kompania „Szymandera”, kompania „Szostak”, kompania „Konwerski”. Pomędzy powyższe kompanie został rozdzielony wroniecki oddział Straży i Bezpieczeństwa. II batalion Grupy Zachodniej wywodził się z Batalionu Lwówecckiego, który rozpoczął swoją organizację 6 stycznia 1919 roku. W jego skład weszły oddziały z Lwówka i Grodziska. Do jego organizacji przyczynili się głównie Stanisław Łącki i Thomas. Od 8 stycznia 1919 roku batalionem dowo-

dził ppor. Thomas. W skład batalionu weszły trzy kompanie powstałe z roczników poborowych o numeracji od 4 do 6 oraz kompania „Napieralski” z roczników niepoborowych. Formowanie II batalionu przebiegało bardzo sprawnie. W przedziale kilku dni batalion ze stanu 170 ludzi rozrósł się do 460 żołnierzy. Objął on odcinek od Kamionny do Łomnicy.

III batalion Grupy Zachodniej również podlegał podobnej organizacji. W jego skład weszły oddziały z Buku, Opalenicy, Środy, Zbąszynia, Chrośnicy, Bukowca, Perzyn, Nowego Tomysła oraz 6 kompania poznańska Lisewskiego. Z roczników poborowych utworzono trzy kompanie o numeracji od 7 do 9. Z pozostałych żołnierzy roczników niepoborowych sformowano dwie kompanie, tj. kompanię „Klemczak” i kompanię „Lisewski”. Na jego czele stanął por. Kwieciński. Większość oddziałów, z których powstał batalion, miała już za sobą doświadczenie bojowe. Batalion ten otrzymał odcinek frontu od Łomnicy do Wielkiego Grójca.

IV batalion Grupy Zachodniej został zorganizowany w Wolsztynie dnia 31 stycznia 1919 roku pod dowództwem ppor. Stanisława Siudy. Początkowo był to najsilniejszy oddział Grupy Zachodniej liczący jedenaście kompanii. W jego skład weszły oddziały z Wolsztyna, Wielichowa, Wilkowa Polskiego, Kębłowa, Chobienic, Gościeszyna, Wroniaw, Siedlca, Żodynia, Jabłonny, Wielkich Łąk, Rakoniewic, Kamieńca, Jażyńca i Parzęczewa. W wyniku reorganizacji powstały w tym batalionie trzy kompanie o numeracji od 10 do 12,

złożone z roczników poborowych oraz cztery kompanie z roczników niepoborowych. Były to kompania „Kudliński”, kompania „Wojtkowiak”, kompania „Kotlarski”, kompania „Szeszuła”. Przy IV batalionie utworzono depot rekrutów. Został on jednak zlikwidowany w marcu 1919 roku. Batalion ten objął odcinek frontu od Wielkiego Grójca do Solca.

Kolejnym sukcesem stało się zajęcie przez IV batalion miejscowości Kargowa i Babimost. Niemcy nie zaprzestali działań ofensywnych. Dnia 30 stycznia zaatakowali Babimost z kierunku Zbąszynia, jednak oddziały IV batalionu odparły ten atak. W nocy z 2 na 3 lutego IV batalion przeprowadził uderzenie na Nowe Kramsko. Pomimo przewagi wroga powstańcom udało się w walce wręcz zdobyć tę miejscowość. Z początkiem lutego 1919 roku Niemcy, wzmocniwszy swoje siły, przystąpili do działań zaczepnych głównie na kierunku I i IV batalionu. Dnia 7 lutego zaatakowana została miejscowość Kolno. Zmasowanym natarciem udało się nieprzyjacielowi zepchnąć powstańców z zajmowanych pozycji. W niedługim czasie oddziały wyparte z Kolna otrzymały posiłki i odbiły utraconą miejscowość. Kolejne natarcie niemieckie rozpoczęło się dnia 9 lutego 1919 roku na wieś Łomnicę, która była broniona przez kompanię Lisewskiego z III batalionu. Natarcie niemieckie zostało poprzedzone silnym wsparciem artyleryjskim. Przewaga liczebna nieprzyjaciela była pięciokrotna. Kompania Lisieckiego nie wytrzymała tak skomasowanego naporu oddziałów niemieckich i została

odrzucona z zajmowanych pozycji. Z pomocą powyższej kompanii przyszedł oddział Klemczaka. W brawurowym ataku na białą broń udało się wyprzeć Niemców z Łomnicy. Straty nieprzyjaciela w tej walce wyniosły przeszło stu zabitych i rannych.

Dalsze działania zaczepne skierowane były na Babimost, Kargowę i Nową Wieś. Dnia 12 lutego, po potężnym wsparciu artyleryjskim, oddziały niemieckie przeszły do natarcia. Pomimo brawurowej obrony, wyparty został z Babimostu 200 - osobowy oddział ppor. Tomiaka. Wycofał się on na przedmoście pod Wielkim Grójcem. Jednak nieprzyjaciel kontynuował miażdżący atak. Oddział ppor. Tomiaka wycofał się do Chobienic.

Od 11 lutego rozpoczęło się natarcie niemieckie na Kargowę. Miejscowości tej broniła kompania wielichowska i oddział z Kopanicy z ppor. Scześniakiem. Pomimo zaciętej postawy obrońców, nieprzyjacielowi udało się wyrzucić ich z zajmowanej pozycji. Powstańcy wycofali się do Kopanicy. Oddziały niemieckie podążały krok w krok za wycofującymi się powstańcami. Wojskom niemieckim, udało się sforsować rzekę Obrę i zająć część miejscowości. Sytuacja została uratowana przez oddział ppor. Eckerta, który przybył z Wolsztyna. Przy współdziałaniu kompanii wielichowskiej, oddziału ppor. Eckerta i oddziału z Kopanicy, po dwugodzinnej walce, powyższa miejscowość znów przeszła w ręce polskie. W wyniku dzielnej postawy kompanii opalenickiej nie udało się zdobyć oddziałom niemieckim Nowej Wsi. Pomimo dużej

przewagi artylerii niemieckiej, oddział ten przeszedł do kontrataku i odrzucił nieprzyjaciela w kierunku Babimostu.

Dnia 6 marca 1919 roku dowódca frontu zachodniego płk. Milewski wydał ustny rozkaz na konferencji w Posadowie, aby ppor. Nieborak przystąpił do formowania 2 Pułku Strzelców

Wielkopolskich. Oddziały powstańcze walczące na odcinku od Starego Zatomia do Solca stały się tworzywem, z którego miała powstać powyższa jednostka. Miały one już za sobą dość duże doświadczenie bojowe i reprezentowały doskonale walory żołnierskie.

HISTORIA POWSTANIA WIELKOPOLSKIEGO W KULTURZE

Marian Olszewski

Powstanie Wielkopolskie w filmie

est rzeczą wielce wątpliwą, aby wydarzeniom powstańczym towarzyszyła kamera filmowa. Wspominki powstańcze nie zawierają wzmianek o reporterach czy kamerzystach, których obecność musiałaby wówczas wzbudzać sensację i byłaby po latach godna odnotowania. Nie ma też śladów reportażu filmowego w archiwalnych zapiskach ani w literaturze historycznej Powstania, ani w filmotece narodowej.

W tym stanie rzeczy ogromną wartość dokumentalną miałby, niestety bezpowrotnie zaginiony, film zrealizowany przez Jana Skarbka - Malczewskiego, o którym dowiadujemy się z jego wspomnień (Byłem tam z kamerą. Warszawa 1962, s. 99-100) Autor był podczas I wojny światowej operatorem filmowym w Rosji i w marcu 1919 roku przyjechał do Poznania, jako właściciel wytwórni filmowej „Argos”, z projekcją filmo-

wych obrazów „przedstawiających największe bitwy wojny oraz dzieje armii gen. J. Hallera.” A że był zapalonym filmowcem, stale poszukującym interesujących tematów, przybył z pełnym wyposażeniem reporterskim i prawdopodobnie przez zbieg okoliczności-jak to wynika z jego wspomnień—sfilmował dnia 22 marca 1919 pobyt w Poznaniu Misji Koalicyjnej z udziałem marszałka Francji, Josepha Noulensa. Była to aliancka grupa pertraktacyjna do spraw ustalenia rozejmu w działaniach zbrojnych między stroną polską a niemiecką. Reportaż J. Skarbka - Malczewskiego zawierał następujące kadry: powitanie Misji na dworcu głównym, defiladę oddziałów powstańczych na placu Wolności oraz przyjęcie Misji w poznańskim ratuszu. Wywołanie i opracowanie filmu odbyło się, zważywszy óczesne trudności techniczne, w iście rekordowym tempie. Już 7 marca odbyła się pierwsza

projekcja nakręconych sekwencji w sali wielkiej „Apollo”. Tego samego jeszcze dnia miała miejsce uroczysta prezentacja filmu w pałacu Dowództwa Głównego Wojsk Wielkopolskich przy ul. Madalińskiego (obecnie odcinek ul. Solnej), w której uczestniczyły władze miejskie, wojskowi oraz zagraniczni goście. Dodajmy do tego, że zainteresowanie filmem przez mieszkańców Poznania było ogromne. Seanse w „Apollo” trwały cztery dni tj. do 11 marca. Nic dziwnego, były to początki polskiego filmu niemego w Poznaniu.

Do problematyki związanej z wojskami powstańczymi wrócił J. Skarbek-Malczewski jeszcze raz, filmując wraz z Albertem Wywerko rewię lotniczą i pokazy akrobacji lotniczych na Ławicy w 1919 roku. Gdyby się ten film zachował, byłby wspaniałym dokumentem narodzin polskiego lotnictwa.

Niewiele też da się powiedzieć o treściach pierwszego polskiego filmu dokumentalnego p.t. „Oswobodzenie Księstwa Poznańskiego”, zrealizowanego przez wytwórnię „Polfilma” w 1919r. Ze skąpych źródeł (Historia filmu polskiego, Warszawa 1966, s. 127) wiadomo, że film ten powstał z inspiracji i za pomocą subwencji Urzędu Filmowego Legionów Polskich czy też Centralnego Urzędu Filmowego przy Naczelnym Dowództwie Wojska Polskiego. Były to instytucje, które do 1922 roku zajmowały się aranżowaniem filmów o tematyce wojskowej, wyzwolenczej i narodzin II Rzeczypospolitej. Ale jest to również wszystko, co o filmie wiadomo. Ślad po nim urwał się i zginął. Po ostatniej wojnie nie odnaleziono po nim nawet fotosów reklamowych. Nie ma też skrawka

taśmy filmowej z filmu pt. „Odrodzona Polska”, który zrealizowała w 1924 roku poznańska Filmowytwórnia Stanisława Martynowskiego. W zamyśle twórców (reżyseria: Zygmunt Wesołowski, scenariusz: Kazimierz Michał Krotoski, Stanisław Zabrzęski, zdjęcia: Albert Wywerka) miał to być „monumentalny film w 8 aktach, stojący pod względem wykonania na równym poziomie z największą wytwórczością amerykańską”. Daleko mu jednak do tego było. Za wzniosłymi intencjami i szumnym tytułem kryła się po prostu składanka luźnych tematów - stwierdza znakomity znawca kina polskiego, Kazimierz Młynarz (Nurt, 1965, nr 2, s.41). Fabułę filmu stanowiło jakby opowiadanie starego wiarusa przeplatane scenami i sekwencjami tragicznych dziejów porzobiorowej Polski. Zaczynały się one od metafory rozbiorów, następnie ukazywały obrazy rosyjskiej katorgi, rzezi galicyjskiej, strajku dzieci wrzesińskich oraz historii wozu Drzymały i całość zamykał Kongres Wersalski. Obok tych tematów wprowadzono jeszcze, na życzenie sponsorów i patronów filmu, liczne wątki dodatkowe. Były to obrazy z Wielkopolski, prac na roli, połowy ryb na Gople, robót przyzagrodowych, widok Kruszwicy, panorama Mysiej Wieży, pokazy bractw strzeleckich, prezentacja strojów bamberskich, przebieg procesji Bożego Ciała, widoki Katedry, Biblioteki Raczyńskich, Targów Poznańskich, zdjęcia Bydgoszczy i Gniezna oraz inne. Była to przedziwna mieszanina sfabularyzowanej treści, ujęć reportażowych, aktorstwa i amatorszczyzny (MM. Henrykowscy. Film w Poznaniu. 1896-1945. Poznań 1990, s.87)

Najobszerniejsze jednak miejsce w tej składance zajmował temat Powstania Wielkopolskiego. Czynił przy tym wrażenie ambitnej próby fabularyzowanego zrekonstruowania wydarzeń grudniowych na ulicach Poznania. Podano, że w scenach ulicznych uczestniczyło ponad 20 tysięcy statystów. Z afiszów wiadomo, że w filmie brali udział tacy aktorzy, jak Bronisława Broniszowa, Włodzimierz Gajdarow, Bolesław Szczurkiewicz, Franciszek Ryll i inni. Historyczną postać Franciszka Ratajczaka kreował Jan Woskowski. Rolę kapelana spieszącego z wiatykiem ranemu Ratajczakowi odegrał autentyczny kapłan tego wydarzenia, ks. Chilomer. Szturmem na Polizeipräsidium dowodzili, jak niegdyś, Stanisław Rybka i Julian Lange. Setki weteranów Powstania uczestniczyło w filmowych sekwencjach walk ulicznych. Dużym walorem filmu był fakt, że jego akcja rozgrywała się w autentycznej scenerii Powstania, na tle niezmiennych w wyglądzie ulic, placów i budynków miasta. Z zachowanych fotosów, których kilka zamieściła po latach „Wielkopolska Ilustracja” (1929, nr 13, s.6), widać, że film przedstawiał Powstanie bardzo plastycznie. Sceny przyjazdu Paderewskiego, bezczeszczenia sztandarów przez grenadierów, atak powstańców na Prezydium Policji oraz śmierć Franciszka Ratajczaka cechowała masowość oraz interesujące i wartkie ujęcia akcji. Niektóre z fotografii filmu są tak sugestywne, że czasem weszły do obiegu ilustracyjnego i uchodzą niekiedy za autentyczne zdjęcia z Powstania, a co za tym idzie, mają duży wpływ na wyobrażenie współczesnych o Powstaniu.

Odnotujmy na koniec, że premiera „Odrodzonej Polski” odbyła się w Poznaniu w dniu 24 grudnia 1924 roku w Auli Uniwersyteckiej i jego projekcja po trzy seanse dziennie o godz. 16.00, 18.15 i 20.00, trwała do 7 stycznia 1925 r. „Kurier Poznański” pisał o tłumnym obleganiu kas kinowych przez mieszkańców Poznania i okolic. Potem do 1927 roku kopie filmu krążyły po kinach terenowych całego kraju, a następnie sprzedano film we Francji oraz pokazano go w środowiskach polonijnych w Belgii i Stanach Zjednoczonych, gdzie szukano ratunku przed ogromnymi długami i upadłością wytwórni, której bajońskich kosztów produkcji filmu nie pokryły zyski z wyświetlania filmu.

Niepowetowana to strata, że po ostatniej zawierusze wojennej, w żadnym z polskich archiwów filmowych nie ma skrawka taśmy tego filmu, tak cennego ze względu na zawartą w nim sekwencję Powstania Wielkopolskiego. Nie przyniosły efektu poszukiwania w USA, nie znaleziono go w filmotekach europejskich i nie sprawdziły się pogłoski, jakoby można go było znaleźć u polskich kolekcjonerów.

Kolejne zainteresowanie filmu tematem Powstania przypada na 1934 rok. Z inicjatywą podjęcia przez kinematografię pełnometrażowego filmu fabularnego osnutego na tle wydarzeń grudniowych 1918 w Poznaniu, wyszło tym razem Towarzystwo Uczestników Powstania Wielkopolskiego. W styczniu 1934 roku doszło do oficjalnej konferencji prasowej, na której poinformowano dziennikarzy

o szczegółach produkcyjnych filmu. Nadano mu tytuł: „Pochodnie Zmartwychwstania”. Pisano o nim, że będzie „filmem monumentalnym, zakrojonym na skalę amerykańską. Potężna i porywająca treść, batalistyczne i masowe sceny, wspaniała wystawa, a nade wszystko osobisty udział mistrza Paderewskiego, jednej z najpopularniejszych i najznakomitszych postaci świata, pozwalają przypuszczać, że będzie to film naprawdę wielki” (Nowy Kurier z 2 III 1934). Komunikowano, że napisania scenariusza filmu i jego reżyserii podjął się Tadeusz Samuel Chrzanowski, a kierownictwo produkcji przyjął Witold Biłażewski, natomiast do głównych ról zaproszeni zostali: Lidia Zielińska (żona reżysera, z d. Raczyńska), znana artystka Teatru Polskiego w Poznaniu, która występowała w filmie „Każdemu wolno kochać” oraz popularny aktor filmowy Andrzej Karewicz. Do prac w zimowym plenerze chciano przystąpić w lutym, a jesienią 1935 roku film miał być gotowy. Dlaczego nie doszło do realizacji tego ambitnego zamysłu, nie wiadomo. Nie znaleziono też w archiwach filmowych śladów z podjętych prac. Przypuszczać można, że pełnym dobrych chęci inicjatorom zabrakło środków, a kinematografii możliwości produkcyjnych.

W powojennej Polsce problematyka Powstania równie niełatwo i nieszybko znalazła swoje miejsce w filmie. W latach 1945-1956 przeszkodą były powojenne trudności i polityczne niechęci. W okresie lat 1957-1970 dawał o sobie wyraźnie znać brak zainteresowania ze strony twórców i dopiero od lat siedem-

dziesiątych - osiemdziesiątych można mówić o zaistnieniu tematyki Powstania w filmie.

Najwcześniejszą relacją historyczną, zawierającą unikalny materiał ikonograficzny oraz bogaty komentarz o Powstaniu, był film wyprodukowany przez Wojskową Wytwórnę Filmową „Czołówka” w Warszawie pt. „Powstanie Wielkopolskie” zrealizowany w 1972 roku przez Krystynę Dobrowolską. Był on emitowany w kinach jako dodatek przed seansem innych filmów fabularnych i odegrał naówczas ogromną rolę w upowszechnianiu wiedzy o Powstaniu po „okresie przemilczeń i zapomnienia”. W 1977 roku Telewizja Polska I wyemitowała dwukrotnie interesująco zaaranżowany felieton filmowy pt. „Nad czarny bór popłynie zew...” w reżyserii Krzysztofa Pola z Warszawy przy współpracy Władysława Ruminowicza z Poznania. Autorzy umiejętnie wykorzystali ikonografię z albumu M. Olszewskiego, osadzili ją w ciekawych wspomnieniach licznie naówczas jeszcze żyjących weteranów Powstania (Marian Spychalski, Bernard Łuczewski, Stanisław Sterczewski, Maria Olszewska i in.) i z pomocą mało znanej poezji powstańczej oraz umiejętnie sformułowanej refleksji historycznej ukazali patriotyczny klimat czasu.

Od lat osiemdziesiątych jawi się tematyka Powstania coraz obficie w filmie telewizyjnym. Występuje w różnorodnych filmach: reportażowych, dokumentalnych, migawkach rocznicowych, relacjach wzbogaconych interpretacją i w felietonie filmowym. Częściej jednakże w formie krótkich sekwencji,

wstawek montażowych czy epizodów, ilustrujących ogólniejsze problemy polskiego procesu dziejowego lat 1918/1919, niżli w samoistnym temacie.

Jedną z ciekawszych pozycji jest film „Poznańczycy ...” Marka Nowakowskiego z PTV.

Ostatnio zainteresował się tematem Powstania długometrażowy film fabularny, ale też tylko epizodycznie.

Znakomity twórca obrazów historycznych, reż. Bohdan Poręba, w swym filmie pt. „Polonia Restituta” (1981) wniósł do polskiego kina interesująco przedstawioną w realiach czasu scenę przyjazdu Ignacego Paderewskiego do Poznania. Postać słynnego pianisty i polityka kreuje w tym filmie jeden z najlepszych aktorów polskich, Krzysztof Chamiec.

Serial telewizyjny pt. „Najdłuższa wojna nowoczesnej Europy” (1981) w reżyserii Jerzego Szwiertni, według scenariusza Stefana Bratkowskiego, Jerzego Twerdochliba i Jerzego Zielińskiego (emitowany w 13 odcinkach) spełnia rolę wiarygodnej relacji z autentycznych wydarzeń historycznych. Pokazuje tło i korzenie Powstania Wielkopolskiego.

Patriotyczne nastroje środowisk młodzieży gimnazjalnej, ich bunty i spiski, działalność w tajnych organizacjach i wybuch Powstania w jednym z prowincjonalnych miast Poznańskiego przedstawia 6 odcinkowy film TV, emitowany w 1986 roku pt. „Republika Ostrowska” w reżyserii Zbigniewa Kuźmińskiego (1985).

Obsadę aktorską filmu stanowili czołowi aktorzy polscy: Barbara Brylska, Jerzy Kamas, Leon Niemczyk, Andrzej Szczytko, Henryk Talar, Czesław Wołłejko i inni. Powodzenie filmu sprawi-

ło, że w 1988 r. został on sprowadzony do rozmiarów filmu półtoragodzinnego i był wyświetlany w kinach.

W zbliżonej tematyce toczy się akcja pełnometrażowego filmu pt. „Męskie sprawy” reżyserii Jana Kidawy-Błońskiego (1988). Występują w nim; Dorota Stalińska, Krzysztof Kowalewski i in.

Starannie odtworzoną scenerię pobytu Paderewskiego w Poznaniu w 1918 r. otrzymał 50 minutowy epizod filmowy w sfabularyzowanym filmie „Powrót do Polski” reż. Pawła Pitery (1988). Rolę Paderewskiego kreuje w nim Krzysztof Jasiński, a Heleny Paderewskiej - Marta Lipińska.

Kilkakrotne zabiegi nad doprowadzeniem do ekranizacji Powstania Wielkopolskiego na miarę jego znaczenia historycznego spełzły na niczym. W 1974 powstał nawet scenariusz filmu fabularnego napisany przez reż. Witolda Lesiewicza w zespole filmowym „Profil”. Rok później zaczął zbieranie materiałów do filmu zespół „Iluzjon” pod kierownictwem reż. Czesława Petelskiego. W 1976 r. podjął czynności w tym kierunku zespół „Silesia”, kierowany przez reż. Kazimierza Kutza. Najpewniej efektu końcowego oczekiwano w 1978 r. od reż. Bohdana Poręby, który pozyskał do napisania scenariusza znakomitego naówczas dramaturga i poetę poznańskiego, Stanisława Grochowiaka. Niestety, nagła śmierć twórcy przerwała pracę nad filmem. Jął się wówczas opracowania scenariusza i koncepcji filmu doskonały znawca tej tematyki Eugeniusz Paukszta. Ale i jego śmierć udaremniła ten zamiar, który zdawał się być już bliski spełnienia.

Odtąd temat wciąż czeka na filmową realizację.

BYŁO TO WCZORAJ!

scenariusz widowiska z okazji rocznicy Powstania Wielkopolskiego zorganizowanego w Szkole Podstawowej nr 75 w Poznaniu

(Na scenie słup ogłoszeniowy z naklejonymi plakatami, ławki parkowe, na których siedzą wykonawcy ubrani w stroje przypominające robotników z lat dwudziestych. Chór stoi przed sceną i na stopniach w czasie śpiewu. Będzie też pełnił rolę narratora i wtedy mówi swoje kwestie na siedząco. Jeżeli nie robi, to symbolicznie znika opuszczając głowy)

CHÓR: *(śpiewa)*   Żeby Polska
Z głębi dziejów, z krain mrocznych
Z puszczy odwiecznych, pól i stepów
Nasz rodowód, nasz początek
Hen od Piasta, Kraka, Lecha.
Długi łańcuch ludzkich istnień
Połączony myślą prostą:
Żeby Polska, żeby Polska
Żeby Polska była Polską.   2x

Wtedy, kiedy los przewrotny
Porozstawiał nas po kątach,
Kiedy obce mowy brzmiały,
Obce orły na proporcach,
Przy ogniskach wybuchała
Niezmierzona nuta swojska:
Żeby Polska, żeby Polska
Żeby Polska była Polską.   2x

CHÓR: *(mówi):*   W grudniu 1918 roku prawie wszystkie ziemie polskie
były już wolne. Obce mowy brzmiały już tylko na Śląsku
i w Wielkopolsce.
Jesteśmy na skwerze przed poznańskim Bazarem.

GAZECIARZ I: *(Wbiega na scenę wymachując gazetą)*
Kurier Poznański, Kurier ... Rewolucja w Berlinie! Cesarz abdykował!

RECYTATOR I: *(Wyrywa mu gazetę, czyta ...)*
„W sobotę, 9 listopada, krótko po południu nadeszła wiadomość o złożeniu korony przez Wilhelma II, a później o tem, że telegraficzne Biuro Wolffa w Berlinie znajduje się pod władzą Rady Robotników i Żołnierzy. Ta wiadomość wskazywała na to, iż rewolucja w Berlinie zwyciężyła. W Poznaniu tymczasem panował zupełny spokój i nie wskazywało na rychły przewrót. W niedzielę rano nadeszły wieści o zupełnym zwycięstwie rewolucji w Berlinie, a około południa rozeszła się wiadomość, że i w Poznaniu samym żołnierze ujęli władzę w ręce, przy czem opanowali cytadelę poznańską i tzw. „Kernwerk”

RECYTATOR II: Wreszcie przepędzimy Niemców z Poznania!
(Słysząc cichą muzykę organową-refren pieśni „Boże coś Polskę)

Posłuchajcie! W św. Marcinie odbywa się właśnie msza za Ojczyznę!

(Coraz głośniejsza muzyka)

CHÓR: *(Śpiewa)* Bożę, coś Polskę przez tak liczne wieki
Otaczał blaskiem potęgi i chwały,
Coś ją osłaniał tarczą Swej opieki
Od nieszczęść, które pognębić ją miały.
Przed Twe ołtarze zanosim Błaganie:
Ojczyznę wolną racz nam wrócić Panie!

GAZECIARZ II: *(Wbiega na scenę)*
„Kurier Poznański! Kurier ... Najnowsza wiadomość!
„Dziś po południu nadszedł telegram naszego korespondenta: Kopenhaga, 24 grudnia. Kontrtorpedowiec „Condor” z Paderewskim opóźnił się o dzień, odchodzi dziś wieczór do Gdańska!”

DZIECKO I: Tato!, a kto to Paderewski?

RECYTATOR III: Paderewski to sławny polski pianista, polityk i patriota, delegat Polskiego Komitetu Narodowego. To dzięki jego staraniom mocarstwa zachodnie uznały niepodległą Polskę i popierają nasze starania o wyzwolenie Wielkopolski.
(Wchodzi pruski żołnierz, nakleja plakat)

RECYTATOR IV: A ten tu czego szuka?

ŻOŁNIERZ: Im Namen der prussischen Regierung ...
(Nie kończy, ponieważ przeganiają go. W pośpiechu wychodzi)

RECYTATOR III: Przetłumacz no, Franek to szprechanie na polski.

RECYTATOR II: To będzie mniej więcej tak: W imieniu rządu pruskiego zabraniam Panu Paderewskiemu zatrzymania się w Poznaniu w drodze do Warszawy. Jego pobyt może być przyczyną zamieszek i źle wpłynie na stosunki polsko-niemieckie.
Podpisano: Komendant Bock

CHÓR: *(Mówi):* Pomimo zakazu Paderewski i tak dotarł do Poznania.

GAZECIARZ I: *(Wbiega na scenę)*
Kurier Poznański! Kurier ...
Relacja z przywitania Paderewskiego w Poznaniu!

RECYTATOR I: *(Czyta)*
„Od wczoraj rana Poznań przybrał szatę godową. Niezliczone pojawiły się sztandary i chorągwie polskie i koalicyjne, okna przyozdobiono nalepkami, emblematami narodowymi, miasto uzewnętrzyło ponad wszelką wątpliwość swój charakter polski. Zwłaszcza św. Marcin, Piękary i Chwaliszewo prym trzymały. Na ulicach panował ruch niezwykły, pod wieczór nadzwyczaj ożywiony. Co chwila przeciągały ulicami miasta oddziały skautów, Straż

Ludowa, cechy ze sztandarami, towarzystwa i nieprzeliczone tłumy publiczności, rozstawiając się wzdłuż ulic, którymi mieli przejeżdżać dostojni goście. Pociąg z dostojnymi gośćmi wjechał na stację o 9 minut 10. Wśród okrzyków „Niech żyje Paderewski”, „Niech żyje Polski Komitet Narodowy w Paryżu”, „Niech żyje Polska”, „Niech żyje Koalicja i Wilson”, „Niech żyje Anglia”, opuszczali wagon dostojni goście. Najpierw ukazał się Paderewski z małżonką, za nim pułkownik Wade z oficerami marynarki angielskiej, z komandorem Rawlingsem i podchorążym Langfordem

RECYTATOR II: *(Czyta dalej)*

Pochód otwierała Straż Ludowa z komendantem dr Langem na czele. Za kierownictwem Straży wzniósł się dumnie sztandar związkowy „Sokoła” z postępującym za nim Wydziałem Związkowym. Tuż za nim orkiestra, a za tą oddział honorowy Straży Ludowej w sile 100 chłopca pod bronią, towarzystwa śpiewackie ze sztandarem, towarzystwa strzeleckie ze sztandarem, za nimi członkowie poznańskiej Rady Ludowej. Tuż przed powozem postępowali oficerowie angielscy: Rawlings i Langford, ciągle owacyjnie witani, wreszcie powozy z państwem Paderewskimi i misją angielską, za powozami znów oddział Straży Ludowej w sile 100 chłopca pod bronią, a dalej niezliczone, wielotyśięczne tłumy. Na chodnikach od dworca do Bazaru ustawiły się cechy i towarzystwa ze sztandarami, w jednym, imponującym, nieprzerwanym łańcuchu. Gdy pochód wkroczył w ulicę św. Marcina, wiwatom i owacjom nie było końca. W 10 minut po przeszło godzinnym pochodzie dotarły wreszcie pojazdy przed Bazar.

CHÓR: *(Mówi)* Przemówił Paderewski w te słowa.

RECYTATOR V: *(Ucharakteryzowany na Paderewskiego)*

Wielce szanowni przedstawiciele Wielkopolski! Szanowne Rodaczki i Rodacy! Siostry i Bracia!
Co się w tej chwili w duszy mojej dzieje, każdy z Was odgadnie. Po tym, co tu przed chwilą przeżyłem, słowo w ustach zamiera. Żyjemy w czasach, gdy każdy winien pano-

wać nad uczuciami. I ja opanować muszę wzruszenie, a że winienem, więc mówię. Za to przyjęcie Wam tu i tym tłumom na ulicy serdecznie dziękuję. To, coście mnie zgotowali nie do mojej odnosi się osoby. Jestem symbolem pewnej idei, tej samej, której służy Polski Komitet Narodowy. Jako delegat Komitetu Narodowego szczęśliwy jestem, że znalazł dla niego uznanie. Jako człowiek czuję się szczęśliwy, że dożyć mogę tej chwili, że mogę być symbolem. A dla człowieka to zaszczyt wielki, tym większy, że spotkał mnie tu na tej wiekopomnej, odwiecznej Wielkopolskiej ziemi. Od was, coście nie dali się prześcignąć w spełnianiu obowiązków narodowych, w odpieraniu nacisku przemożnego, coście w pracy organicznej i gospodarczej Polsce całej byli przykładem. A zaszczyt ten nie spotkał mnie od jednej warstwy, od jednej klasy, ale od całego wielkopolskiego ludu.

Jestem dumny z tego, że jako członek Polskiego Komitetu Narodowego nie należałem do żadnego stronnictwa. Tem śmielej i szczerzej dziś powiedzieć mogę, że dziś nie pora na stanowe i dziedziczne przywileje. Wszyscyśmy dziećmi jednej Matki i o ile każdy z nas swój święty spełni obowiązek, mamy równe prawa do jej sprawiedliwej opieki. Po długich latach niewoli Ojczyzna się odradza. Odbudować się musi na tych samych podstawach, na których tu pierwsza budowa poczęta została. Żadne, najmędrzej zorganizowane stronnictwo Ojczyzny odbudować nie zdoła. Do tego trzeba jedności i zgody wszystkich, miłości i siły - wiary i zaparcia się siebie samego, do tego dzieła potrzeba wszystkich sił i wszystkich serc zespołu.

Odbuduje Polskę przede wszystkim chłop polski i robotnik polski z niego powstały i my wszyscy, o ile pójdziemy z ludem. Niech żyje Polska, zgoda, jedność, a Ojczyzna wolna, zjednoczona z naszym polskim wybrzeżem żyć będzie po wsze czasy.

(Owacja, oklaski. Bardzo głośne początkowe dźwięki Roty. Tłum cichnie, wszyscy wstają)

CHÓR:

(Śpiewa 3 zwrotki Roty)
Nie rzucim ziemi ...

GAZECIARZ:

(Przykleja obwieszenie o mobilizacji)

RECYTATOR IV: *(Czyta z plakatu)*

WEZWANIE POD BROŃ

1. Na mocy rozporządzenia Komisarjatu Naczelnej Rady Ludowej powołuję pod broń do czynnej służby wojskowej wszystkich Polaków zamieszkałych w Poznaniu, którzy urodzili się w latach 1897, 1898, 1899

2. Powołani tem rozporządzeniem pod broń zgłoszą się celem zapisania w tych rewirach policyjnych, w których się kiedyś urodzili. Powołani, którzy już znajdują się jako ochotnicy w wojsku polskim nie potrzebują się zapisywać w listy poborowe.

Rodacy! Jesteście doborowym materiałem żołnierskim. Ojczyzna woła synów swych pod broń! Nikt chyba nie oprze się jej głosowi!

Prezydent Policji
RZEPECKI

(Chłopcy na scenie wstają, zbierają się wokół bialo-czerwonej flagi. Mówią chórem)

„ W obliczu Boga Wszechmogącego, w Trójcy Świętej Jedynego ślubuję, że Polsce, Ojczyźnie mojej i sprawie całego Narodu Polskiego zawsze i wszędzie służyć będę,

że Kraju Ojczystego i dobra narodowego do ostatniej kropli krwi bronić będę,

że Komisarzowi Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu i dowódcom i przełożonym swoim, mianowanym przez tenże Komisarjat zawsze i wszędzie posłusznym będę,

że w ogóle tak się zachowywać będę, jak to przystoi na męznego i prawego żołnierza Polaka,

że po zjednoczeniu Polski złożę przysięgę żołnierską ustanowioną przez polską zwierzchność państwową”.

(Chłopcy żegnają się bez słowa z dziewczynkami. W tym czasie niewidoczny recytator mówi)

GŁOS:

Nikt im iść nie kazał!

Poszli, bo tak chcieli,

Bo takie dziedzictwo wziął po dziadach wnuk.

Nikt nie pytał o nic, a wszyscy wiedzieli

za co idą walczyć-komu płacić:

Że idą spłacić swój Ojczyźnie dług.

CHÓR:

(Śpiewa II zwrotki pieśni „Naprzód Poznański ...”)

Naprzód Poznański Pułku Pierwszy
Błyszczący płaszcz ściśnij w pięść
Naprzód Poznański Pułku Pierwszy
Błyszczący pałasz ściśnij w pięść
Idź budzić kraj ten z długich snów,
By o swą wolność walczył znów.
Idź poprzez pola, miasta wieś
Hasła wolności z sobą nieś.

Dalej, kto Polak chwytaj za broń,

Dalej, kto Polak na koń, na koń!

Naprzód Poznański Pułku Pierwszy
Błyszczący pałasz ściśnij w pięść.
Idź przez grad kul na bój najszczęśliwszy
Poznańskiej ziemi wolność nieś.
Chcesz się oczyścić z dawnych win
I sny w orężny zmienić czyn
Bo nie dość kochać, marzyć, śnić,
Lecz nienawidzić trza i bić!

Dalej, kto Polak chwytaj za broń,

Dalej, kto Polak na koń, na koń!

(Wbiega dwóch maluchów wyszarpując sobie list)

CHŁOPIEC I:

Mamo, mamo! List!

CHŁOPIEC II:

List od Taty!

DZIEWCZYNA:

(Otwiera kopertę, czyta)

Synkowie moi - to do was.

Synkowie moi, poszedłem w bój

Jako Wasz dzidek, ojciec mój ...

itd.

CHÓR: *(Mówi)*

Do marca 1919 roku prawie cała Wielkopolska jest już wolna, ale na polach bitew pozostało ponad 1700 powstańców.

CHÓR: *(Wstaje, śpiewa)*

„Biały krzyż”

Gdy zapłonął nagle świat

bezdrożami szli przez pusty las.
Równym rytmem .....
itd.

RECYTATOR IV: Polegli na polach bitew!
Żołnierze armii wolności
- nie wstaną, aby oskarżyć!
Ziemia zaleczy swe rany,
miasta piękniejsze odrosną!?
Kto pojmie wątpliwość i siłę
okrzyku, który skazaniec
rzucił przeciw salwom
wznosząc świat sprawiedliwszy,
świat ocalony od zagłady.
Zapamiętaj na zawsze,
że to ginęli tamci-Bohaterowie,
abyśmy my mogli żyć!
(Werbel)

CHÓR: *(Mówi)* Polegli na polu chwały!

RECYTATOR: Na polu walki zginęło 1051 osób
-zmarłych z ran i chorób 459
-zaginionych bez wieści 103
-zmarłych w bliżej nie ustalonych okolicznościach 101

CHÓR: Polegli na polu chwały!

RECYTATOR: Dziesiątki ocalałych zostało rozstrzelanych po wejściu
Niemców na teren Wielkopolski w 1939 roku.

CHÓR: Polegli na polu chwały po to, byśmy my mogli żyć!

RECYTATOR III: *(W mundurze powstańczym recytuje wiersz Jana Śiwka
„Wspomnienie”)*
Przy iluż to jeszcze ogniskach się grzałem
na wolnej Ojczyzny ziemiach?
Lecz ileż też innych obrazów widziałem
w ich ogniu jasnym płomieniach!

Widziałem braci do czynu się rwących
I piękne zamiary w ich oku,
W kołach nad ważną sprawą radzących,
Z szablami ojców przy boku.
Jak wrogów znaki darli na strzępy,
Na broń swą przysięgi składali,
Jak powstające odwetu zastępy
Skwapliwie wciąż zapelniali ...

CHÓR: *(Śpiewa Hymn Szkolny)*

Gdy spieszysz dziś do swojej szkoły,
Gdy lekcji przyjdzie pora,
Pomyśl, nad książką chyląc czoło,
Pomyśl, co było wczoraj!
O Twojej szkoły jasne okna
I o tych szkolnych ławek rząd
Walczył Powstaniec Wielkopolski
Aby przepędzić wroga stąd.
O twe uśmiechy i radości,
O to, byś zawsze wesół był,
Walczył Powstaniec Wielkopolski
I bił Prusaków ile sił.
O twoje książki z polską mową,
o jasny wzrok, pogodną twarz
Walczył Powstaniec Wielkopolski
I dawnej chwały wskrzesił czas.
O twoją przyszłość już bezpieczną
O wspólny dom, co trudno wnieść
Walczył Powstaniec Wielkopolski,
A więc oddawaj Jemu cześć!

Kazimierz Greger – dokumentalista Powstania Wielkopolskiego

otografia jest cennym źródłem historycznym. Jej twórcy, przy pomocy obrazu utrwalający rzeczywistość, są niezastąpionymi dokumentalistami. Powstanie Wielkopolskie także miało swoich dokumentalistów. Do ich grona należy Kazimierz August Greger. Jego prace wyróżniają się większą od innych dojrzałością artystyczną i warsztatową, są bardziej urozmaicone tematycznie, stanowią bogate źródło z epoki. Dokumentują ważne uroczystości o charakterze oficjalnym. Większość z nich ma na swej zewnętrznej stronie charakterystyczną sygnaturę „Foto-Greger i Ska”.

Ich autor urodził się 3 lutego 1887 r. w Inowrocławiu. Gimnazjum ukończył w Poznaniu i wyjechał na studia ekonomiczne do Berlina. Po odbyciu praktyki fotograficznej (Wrocław, Berlin, Drezno), 1 marca 1910 r. założył własny

sklep fotograficzny w Poznaniu przy ul. Wiktorii (Alfreda Lampego). Dobre kontakty handlowe z producentami w tej dziedzinie fabrykami niemieckimi oraz własna przedsiębiorczość i pomysłowość pozwoliły na rozbudowę sklepu. W 1912 r., po spłaceniu współnika, przeniósł go na ul. Berlińską (27 Grudnia), zajmując cały front kamienicy pod nr. 18-20.

Pomyślny rozwój firmy trwał w latach dwudziestych i wkrótce zasięgiem handlowym objęła cały kraj. Na Powszechniej Wystawie Krajowej w Poznaniu (1929r.), posiadając własne stoisko handlowe, eksponowała najnowocześniejszy sprzęt fotograficzny, optyczny i radiowy. W 1934 r. zatrudniała już około 50 pracowników, dzieląc się organizacyjnie na 6 działów. Była największą tego typu w kraju.

Równoległe z działalnością handlową Greger wydawał od 1931 r. własne cza-

156
o.d.s. W. H. ol
P-u

sopismo, miesięcznik „Wiadomości Fotograficzne”. W 1938 powstała w Warszawie przy ul. Nowy Świat 38 filia domu handlowego „Foto-Greger”. Po wybuchu wojny poznańską centralę przejęli Niemcy (1939). Greger, wysiedlony z Poznania, przeniósł się do Warszawy. Otrzymał pozwolenie na prowadzenie swego niewielkiego zakładu. Po wojnie mieszkał i pracował w Krakowie, a następnie we Wrocławiu. Zmarł w Warszawie 23 października 1967 r.

Lata 1918/1919 były w dziejach firmy okresem istotnym. Rozrosła się, znane jest nazwisko jednego z jej pracowników. Był to Eulagiusz Zakrzewski. Dla zdolnego i wykazującego inicjatywę jej właściciela otwarły się nowe perspektywy działania. Kazimierz Greger - kupiec stał się dokumentalistą wydarzeń.

Znanych jest kilkaset fotografii. Znaczna ich część wykonana została w trudnych, jesienno-zimowych warunkach oświetleniowych. Nie zachowały

Msza polowa

się ich negatywy. Nie wiemy także, jakiego typu aparatem zostały wykonane. Jakość tych prac, które przetrwały, jest dobra, mimo upływu 80 lat. Do dziś przechowywane są w specjalnych, firmowych albumach, a także jako luźne fotografie grupowe oraz indywidualne. Utrwalono na nich nie tylko fakty, doskonale czytelna jest także atmosfera tamtych czasów, ukazująca uczestników

i świadków zachodzących przemian, ludzi znanych, mających ugruntowane miejsce w historii oraz bezimiennych bohaterów. Greger posiadał świadomość, że wokół dzieją się rzeczy ważne, których prawdziwe znaczenie ocenić będzie można w pełni dopiero z upływem czasu.

Najwcześniejsze fotografie ukazują Poznań w szarej, bezsłonecznej poświa-

Przysięga na placu Wolności

cie, dominuje nastrój niepokoju i oczekiwania na rzeczy ważne. Obiektyw aparatu fotograficznego zarejestrował obrady Sejmu Dzielnicowego w dniach 3-5 grudnia 1918 r., pochód polskich dzieci na ul. Rycerskiej (Ratajczaka) - 27 grudnia tego roku, przyjazd do Poznania gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego (15 stycznia 1919). Kilkadziesiąt innych zdjęć przedstawia walki wojsk powstańczych, żołnierzy w czasie akcji bojowych oraz sztaby niektórych jednostek i poszczególne odcinki frontów. Pełne zapału, karne szeregi powstańców znamionują siłę i zapał do walki, zdecydowani, pewnie maszerujący wzdłuż napawają otuchą i wiarą w ostateczny sukces.

Największą grupę stanowią fotografie pamiątkowe, przedstawiające często sceny rodzajowe. Widzimy zmęczone twarze żołnierzy krzątających się wokół

sprzętu, odpoczywających lub spożywających posiłek. Są dobrze zrobionymi reportażami z pola bitwy i stanowią artystycznie najwartościowszą część spuścizny.

Greger pierwszy na tak dużą skalę powielał zdjęcia wykonane w swym zakładzie i sprzedawał jako pamiątkowe w specjalnych, numerowanych seriach. Używane były jako pocztówki; świadczy o tym zachowana na wielu z nich korespondencja i datowniki pocztowe. Prócz roli handlowej spełniały jeszcze jedną, ważniejszą funkcję, były ważnym instrumentem propagandowym, budziły patriotyzm, upowszechniały wizerunek żołnierza-powstańca, Wielkopolanina walczącego na swojej ziemi o wolność. Znanych jest kilkanaście serii. Ta część spuścizny zasługuje na szczególną uwagę.

Dokładna analiza zdjęć wykazuje, że

ich następstwo w czasie nie zawsze jest zgodne z rzeczywistą chronologią wydarzeń. Ujemną stroną jest pewna monotonia i schematyzm obrazów, wynikająca jednak z charakteru uroczystości. Przeważa w nich strona dokumentacyjna nad artystyczną. Porównanie fotografii prezentujących oficjalne uroczystości z pozostałymi nasuwa wniosek, iż ustalony z góry ich program utrudniał pracę plenerową fotografowi, mało pozostawiając miejsca na ulubioną improwizację i ukazanie twórczych możliwości. Walory dokumentalisty prezentował najpełniej w sytuacjach zaskakujących,

pozbawionych scenografii i pozowania. Najbardziej „gregerowskie” są fotografie wykonane „na gorąco”.

Był jednym z pionierów fotografii profesjonalnej, szczególnie reporterskiej. Jego pracę cechowała duża dbałość o wysoki poziom wykonania. Pozostawiona spuścizna, chociaż niewielka, jest szczególnie cenna dla Wielkopolan. Dokumentuje wydarzenia historyczne o znaczeniu kluczowym dla losów polskich ziem zachodnich, stawia Kazimierza Gregera w rzędzie postaci historycznych. Jego praca zasługuje na trwałe upamiętnienie.

Przypisy:

Życie i działalność Kazimierza Gregera została szerzej omówiona w artykule: G. Łukomski, Kazimierz Greger - fotograf, dokumentalista i kupiec (1887-1967), „Kronika Miasta Poznania” 1987, nr 3, s. 39-56

Eulagiusz Zakrzewski (1889-1977) urodził się 23 sierpnia w Złotowie k. Barcina w rodzinie Karola, właściciela ziemskiego i matki Józefy Mrozińskiej. W 1917 r. został powołany do armii niemieckiej, służył w 5 Pułku Artylerii Polowej w Szprotawie. Zdemobilizowany, przybył do Poznania. W kwietniu 1918 r. podjął pracę w zakładzie „Foto-Greger i Ska”. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego walczył w jednej z kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa (centrum miasta i Ławica). Sądzić należy, iż niektóre prace zostały wykonane przez niego na zlecenie pracodawcy, bądź pomagał w ich tworzeniu.

Znaczna część pozostawionej spuścizny przechowywana jest w Wielkopolskim Muzeum Wojskowym oraz w zbiorach Muzeum Historii Miasta Poznania. Cenne są także bogate zbiory prywatne Bogusława Polaka, które w całości wykorzystano w pracy. Opis fizyczny zachowanych albumów i luźnych fotografii firmy „Foto-Greger” zamieścił Tadeusz Jeziorański w pracy: *Źródła i materiały do dziejów Powstania Wielkopolskiego i Wojsk Wielkopolskich 1918-1919*. Praca zbiorowa pod red. T. Jeziorańskiego, Poznań 1978, s. 97-100. Ponadto wykorzystano publikacje: „*Bośmy wszyscy dziećmi jednej matki Polski ...*” *Wielkopolska w powstaniach narodowych 1794-1918/1919*. Muzeum Narodowe w Poznaniu - Wystawa - grudzień 1983 - styczeń 1984. Poznań 1983, s. 252-258; *Wojsko Wielkopolskie 1919 r.* Cz. I: *Rozwój organizacyjny i zjednoczenie z Wojskiem Polskim (marzec - listopad 1919 r)* *Wybór dokumentów wojskowych*. Wstęp, wybór i opracowanie B. Polak. Koszalin 1985, s. 25-61; *Wojskowe aspekty Powstania Wielkopolskiego 1918-1919*. Poznań 1985 s. 190 (nr 113); 238 (nr59); 349; „Dziennik Poznański” 1919, nr 21, 22, 26, 30, 46, 51, 52, 65, 104, 160-161, 248-249.

REGULAMIN

konkursu poetyckiego o tematyce poświęconej Powstaniu Wielkopolskiemu.

Nawiązując do niedawno przeżytych obchodów 80 rocznicy Powstania Wielkopolskiego, stwierdzić należy, że w tym czasie zostało przytoczonych wiele wspomnień, przeżyć i faktów, które warto przekształcić w rymowane słowa i strofy.

W związku z tym ogłaszamy konkurs poetycki.

Organizatorzy:

- Zarząd Główny Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 w Poznaniu
- Redakcja Rocznika „Wielkopolski Powstaniec”.

Cele konkursu:

- Spopularyzowanie epizodów, wydarzeń, przeżyć powstańców i wspomnień związanych z tym zwycięskim czynem niepodległościowym.
- Uzyskanie nowych strof poetyckich związanych tematycznie z historycznymi faktami Powstania Wielkopolskiego.

Warunki uczestnictwa:

- Uczestnikami konkursu mogą być wszyscy: młodzież, dorośli, członkowie kółek poetyckich itp.

- Konkurs przeznaczony jest dla osób indywidualnych.
- Prace konkursowe powinny być opatrzone kartą informacyjną zawierającą:
  - a) tytuł pracy,
  - b) nazwisko i imię autora (lub pseudonim)
  - c) wiek (klasa, zawód)
  - d) adres zamieszkania (szkoły, kółka, drużyny harcerskiej)

Termin:

- Prace konkursowe należy dostarczyć do dnia 31.05.2000 r. pod adres:
Towarzystwo Pamięci
Powstania Wielkopolskiego
Zarząd Główny
61-677 Poznań, ul. Kościuszki 130

Uwagi końcowe:

- Prace konkursowe oceni jury powołane przez Zarząd Główny Towarzystwa.
- Wszyscy uczestnicy konkursu otrzymają okolicznościowe dyplomy, a najlepsze wiersze zostaną wyróżnione nagrodami rzeczowymi ufudowanymi przez organizatorów i sponsorów.
- Najlepsze wiersze zostaną wydrukowane na łamach kolejnych numerów „Wielkopolskiego Powstańca”.

POWSTAŃCY WIELKOPOLSCY 1918/1919 WZOREM DLA MŁODZIEŻY ...

Laura Filipiak

IV Ogólnopolski Zlot Szkół i Drużyn Harcerskich noszących imię bohaterów Powstania Wielkopolskiego

Przez trzy dni Szkoła Podstawowa Sportowa nr 263 im. Powstania Wielkopolskiego w Warszawie była gospodarzem IV Ogólnopolskiego Zlotu Szkół i Drużyn Harcerskich posiadających za patrona bohaterów Powstania Wielkopolskiego.

Organizatorami Zlotu byli: Zarząd Główny Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego, burmistrz Dzielnicy Warszawa - Bielany i wspomniana już szkoła.

Dlaczego Zlot tematycznie związany z Powstaniem Wielkopolskim w Warszawie?

„Rodzinne” zdjęcie uczestników IV Zlotu

Na Cmentarzu Powązkowskim

Zdecydowały o tym trzy przesłanki:

- związki powstańców wielkopolskich ze stolicą; udział powstańców-żołnierzy Armii Wielkopolskiej w wojnie polsko-bolszewickiej czego dowodem są między innymi groby i obelisk poświęcony im na powązkowskim cmentarzu,
- pierwszy kolportaż książki Arkadego Fiedlera, uczestnika Powstania Wielkopolskiego, pt. „Dywizjon 303” w okupowanym przez Niemców kraju; zrzut z samolotu do walczących w powstaniu warszawiaków,
- i oczywiście dobra, sprawna szkoła nosząca imię Powstańców Wielkopolskich, która była uczestnikiem wszystkich poprzednich Złotów.

Złot w Warszawie rozpoczął się mszą św. w kościele N.M.P. przy Agorze w intencji powstańców wielkopolskich i uczestników Złotu. Msza była koncelebrowana pod przewodnictwem

ks. biskupa Mariana Dusia z udziałem Orkiestry Reprezentacyjnej Wojska Polskiego.

Druga część otwarcia Złotu odbyła się w szkole. Po powitaniu przez dyrektora szkoły Renatę Gorzkowską, głos zabrał prezes Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego Stefan Barłóg, przedstawiając cele Złotu i działalność Towarzystwa w okresie obchodów 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego.

W drugim dniu Złotu miała miejsce inscenizacja o Powstaniu Wielkopolskim w wykonaniu młodzieży Podstawowej Szkoły Sportowej nr 263 im. Powstańców Wielkopolskich w Warszawie.

Gawędę o wydarzeniach w czasie wielkopolskiego zrywu niepodległościowego wygłosił por. Tadeusz Wesołowski - powstaniec wielkopolski, który specjalnie przyjechał na Złot do Warszawy.

Następnie otwarto okolicznościową wystawę. Było też zwiedzanie Izby Pamięci o Powstańcach Wielkopolskich.

Po tym młodzież wyjechała pod Grób Nieznanego Żołnierza, gdzie w oprawie wojskowej złożyła kwiaty. Wpisała się też do Księgi Pamiątkowej.

Wiązanki kwiatów zostały również złożone pod Pomnikiem Powstańców Wielkopolskich na Cmentarzu Powązkowskim. Po obiedzie odbył się dla młodzieży finał konkursu wiedzy o Powstaniu Wielkopolskim. Nauczyciele – opiekunowie delegacji szkolnych w tym samym czasie odbyli dyskusję w grupach panelowych n.t. pracy wychowawczej z patronem szkoły. Dzień Zlotu zakończyła dyskoteka i spotkanie opiekunów przy kawie.

W trzeci dzień Zlotu odbyła się wycieczka autokarowa po Warszawie „Szlakami Walk o Niepodległość”. Na zakończenie Zlotu rozdano nagrody i dyplomy uczestnictwa.

Świetna organizacja, ciekawy program Zlotu.

Duże podziękowania dla grona nauczycielskiego, wszystkich pracowników i dyrekcji Podstawowej Szkoły Sportowej nr 263 w Warszawie.

W Zlocie uczestniczył, jak już wspomniano, powstaniec wielkopolski por. Tadeusz Wesołowski, władze Dzielnicy Bielany z burmistrzem i wiceburmistrzem, członkowie Zarządu Głównego Towarzystwa Laura Filipiak, Stefan Kroma, Stefan Wojtkiewicz, Aleksander Sekulski.

O. Eustachy Rakoczy - syn powstańca wielkopolskiego, powstaniec por. Tadeusz Wesołowski i wiceburmistrz Warszawa Bielany Maria Kobierska

Miejsca pamięci Powstania Wielkopolskiego w Poznaniu (Propozycja dla wycieczek szkolnych i harcerskich)

IV. 15
odp. V. 15
odp. II 15

1. U zbiegu ul. Towarowej i Wierzbicice, na skraju parku Lubuskiego, odsłonięto 19 IX 1965 r. okazały Pomnik Powstańców Wielkopolskich (proj. Alfred Wiśniewski). Składa się on z wysokiego na 17 m pionowego elementu o lekko zbieżnych ścianach obłożonych płytami polerowanego granitu strzegomskiego i ustawionych na oddzielnym cokole, odlanych w brązie rzeźb oficera z szablą i strzelca z karabinem. Na pionowym elemencie na wysokości 6 m umieszczono odlewy wypukłorzeźb: od frontu orła, a boki kompozycji figuralnych przedstawiających dzieci wrzesińskie, wóz Drzymały, Marcina Kasprzaka wśród robotników i śmierć Franciszka Ratajczaka. Obok pomnika umieszczono misę metalowego znicza. Przed 70 rocznicą Powstania przebudowano (według projektu Jerzego Nowakowskiego) przestrzeń przed pomnikiem na plac apelowy o powierzchni 1800 m².
2. Na narożniku ul. Niezłomnych, na gmachu Izby Rzemieślniczej w jej 50-lecie wmurowano w maju 1969 r. tablicę upamiętniającą rzemieślników wielkopolskich – ofiar walk o wolność Ojczyzny w latach 1918 - 1919 i 1939-45. Betonową tablicę zdobią herby Wielkopolski i Poznań.
3. Na prawo od wejścia do gmachu Collegium Maius (ul. Fredry 10) 11 XI 1988 r. wmurowano metalową tablicę (proj. Stanisław Mystek) upamiętniającą siedzibę w 1918 r. Biura Wykonawczego Poznańskiej Rady Robotników i Żołnierzy, która m.in. *dała początek procesom repolonizacyjnym i wywarła duży wpływ na wzrost dążeń wyzwoleniczych Polaków pod zaborem pruskim.*
4. Na ścianie domu przy ul. św. Marcina 75 umieszczono 10 XI 1988 r. metalową tablicę (proj. Benedykt Kasznia) upamiętniającą siedzibę Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej, *kierowniczego ośrodka i władzy Polaków ziem byłego zaboru pruskiego w okresie Powstania Wielkopolskiego (10 XI 1918-6 XI 1919 r.). U góry tablicy widnieje podobizna pieczęci NRL z orłem.*
5. Na domu przy ul. św. Marcin 71 odsłonięto 1 II 1979 r. tablicę (proj. Marian Banasiewicz) w formie metalowego odlewu o falistej powierzchni przypominającego nieco sztandar, ozdobionego u dołu po prawej wizerunkiem krzyża powstańczego. Tu – w hotelu „Royal” do 18 I 1919 r. mieściło się dowództwo główne Powstania Wielkopolskiego. Poprzednio znajdowała się w tym miejscu tablica z 1929 r., którą zniszczyli hitlerowcy.

6. Na zewnętrznej ścianie budynku Biblioteki Raczyńskich przy ul. św. Marcin 65, na prawo od wejścia, znajduje się metalowa tablica (proj. Jan Kasiński) ku czci harcerzy V Hufca Harcerskiego im. Księcia Józefa Poniatowskiego, ozdobiona podobiznami krzyża harcerskiego i wysokiej czapki-rogatywki (dawniej w tym budynku mieściła się szkoła, w niej zaś harcówka V Hufca). Odślonięto ją 2 V 1993 r. w 80-lecie hufca. Wśród dat figurujących na tablicy jest też *27.12.1918*.
7. Przy kościele św. Marcina, na prawo od stojącej przy nim groty, znajduje się tablica ze sztucznego kamienia w ozdobnym obramieniu, ufundowana ku czci zmarłych powstańców z okazji 10 lecia Towarzystwa Uczestników Powstania Wielkopolskiego im. I. Paderewskiego „Poznań III dzielnica Zamek”, odślonięta 15 X 1933 r. Wykonali ją kamieniarze Marian Skrzypczak i Jerzy Gleszczyński. Tablica była wmurowana w ścianę stojącą tu kamienicy, a po jej rozebraniu umieszczona wtórnie po kilkuletniej przerwie na odtworzonym odcinku arkadowego muru.
8. U zbiegu ul. ul. Marcinkowskiego i Paderewskiego, na zaokrąglonym narożniku hotelu „Bazar” wmurowano 27 XII 1928 r. metalową tablicę (proj. Stanisław Jagmin) ku czci Ignacego Jana Paderewskiego. Ufundował ją Związek Towarzystw Uczestników Powstania Wielkopolskiego. Ponad napisem znajduje się medalion z wizerunkiem głowy Paderewskiego, a w rogach ramy – herby (m.in. w prawym dolnym rogu herb Poznania). Tablicę ukryto w 1939 r. i po wyzwoleniu oddano władzom miejskim, ale w okresie stalinowskim zaginęła. Po odtworzeniu jej przez Irenę Woch została ponownie odsłonięta 8 XII 1978 r. Niżej umieszczono mniejszą tablicę dotyczącą rekonstrukcji w 60-lecie wybuchu Powstania.
9. Na ścianie gmachu Muzeum Narodowego przy al. Marcinkowskiego 9 od 10 XII 1988 r. znajduje się tablica składająca się z kamiennej płyty i umieszczonych na niej 9 mniejszych odlewów metalowych (proj. Józef Kopczyński). Poświęcona jest głównodowodzącym Powstania Wielkopolskiego: generałowi Stanisławowi Taczakowi i generałowi Józefowi Dowborowi-Muśnickiemu, których podobizny umieszczono na tablicy obok orła, dat *1918-1919* i krzyża powstańczego.
10. Na pl. Wolności, przed wschodnią fasadą budynku „Arkadii”, w kamiennej nawierzchni innym kolorem płytek wydzielono kwadratową płaszczyznę, na której metalowymi literami upamiętniono miejsce składania 26 I 1919 r. uroczystej przysięgi przez powstańców wielkopolskich. W narożnikach płaszczyzny umieszczono 4 płaskorzeźby krzyża powstańczego. Całość projektowały Anna Krzymańska i Jolanta Drzewoska.
11. Na narożniku ul. Ratajczaka i pl. Wolności widnieje brązowa tablica w obramieniu z wieńca laurowego z krzyżem powstańczym i złożonymi literami, upamiętniająca miejsce.

w którym 27 XII 1918 poległ 31-letni Franciszek Ratajczak, pierwsza ofiara Powstania Wielkopolskiego w Poznaniu. Jest to trzecia tablica w tym miejscu, odsłonięta 27 XII 1956 r. (proj. Edward Haupt). W grudniu 1919 r. umieszczono tu 2 drewniane tablice upamiętniające pierwszych poległych – Franciszka Ratajczaka i Antoniego Andrzejewskiego. Zastąpiono je 27 XII 1928 r. tablicą żeliwną, którą zniszczyli hitlerowcy.

12. Przy ul. Ludgardy, obok bocznej ściany kościoła Franiszkanów, wznosi się pomnik 15 pułku ułanów poznańskich. Na okrągłej kolumnie ozdobionej płaskorzeźbą orła w koronie umieszczono postać ułana na koniu, przebijającego lancą smoka. U dołu na cokole metalowa tablica informuje, że jest to pomnik pierwszej jednostki kawalerii Powstania Wielkopolskiego. Pomnik, projektu rzeźbiarza Mieczysława Lubelskiego i architekta Adama Ballenstaedta, odsłonięto 22 X 1927 r. We wrześniu 1939 r. hitlerowcy rozbili rzeźby ułana i konia, a cokół przez wiele lat stał pusty. Pomnik zrekonstruowali Józef Murlewski i Benedykt Kasznia, a odsłonięto go ponownie 10 IX 1982 r.
13. Na domu przy ul. Garbary 28 odsłonięto 18 XII 1978 r. metalową tablicę ufundowaną przez Chorągiew Wielkopolską ZHP im. Powstańców Wielkopolskich. W podwórzu tego budynku działała w latach 1917-19 Główna Kwatera Skautowa i Komenda Polskiej Organizacji Wojskowej zaboru pruskiego. Tu 11 XI 1918 r.

utworzono pierwsze harcerskie biuro werbunkowe do wojska polskiego. U góry tablicy umieszczono między datami 1918-1978 małe wizerunki krzyży harcerskiego i powstańczego. Poprzednią tablicę na tym miejscu z 1933 r. zniszczyli hitlerowcy.

14. W krążanku zespołu pojezuickiego przy ul. Gołębiej, w części przylegającej do kościoła farnego, znajduje się marmurowa tablica upamiętniająca poległych i zmarłych członków Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. Franciszka Ratajczaka. Listę 73 nazwisk otwiera Franciszek Ratajczak (patrz wyżej, nr 11). Wśród wymienionych tu osób znajdują się przede wszystkim powstańcy zmarli w latach 1924-38 (wśród nich jest gen. Józef Dowbor-Muśnicki), oprócz tego 2 zmarłych w okresie okupacji hitlerowskiej i 2 po wyzwoleniu.
15. W kościele OO. Karmelitów Bosych przy ul. Działowej, po bokach łuku tęczowego umieszczono 2 tablice ku czci żołnierzy poległych, zamęczonych i zmarłych w obronie Ojczyzny w latach 1918-1945, ufundowane przez kolegów. Lewa tablica – miedziana – upamiętnia żołnierzy 58 pułku strzelców wielkopolskich); odsłonięto ją 6 VI 1974 r. Prawą – mosiężną – ku czci żołnierzy 7 wielkopolskiego dywizjonu artylerii konnej odsłonięto 1 IX 1973 r.
16. W centralnej części Cmentarza Zasłużonych na Wzgórzu św. Wojciecha 30 XI 1988 r. uroczyste złożo-

no ekshumowane z Malborka prochy generała brygady Stanisława Tarczaka (1874-1960), pierwszego dowódcy Powstania Wielkopolskiego. Na płycie z polerowanego granitu ustawiony jest na 4 nogach prostopadłościenny sarkofag z tego samego materiału, na którego górnej powierzchni znajduje się napis z metalowych liter. W narożnikach sarkofagu umieszczono 4 żeliwne odlewy orłów z rozpostartymi skrzydłami. Całość projektował Jerzy Nowakowski, orły – Stanisław Mystek.

17. W przejściu na Cytadelę obok muzeum Armii „Poznań”, zwanym potocznie „małą służą”, znajdują się na murze forticznym tablice ku czci żołnierzy jednostek wojskowych z terenu Wielkopolski, ufundowane przez towarzyszy broni. Wśród nich widnieją między innymi tablice (idąc od góry): z 1 IX 1975 r. żołnierzy 57 Pułku Piechoty Wielkopolskiej (początkowo 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich) poległych w obronie Ojczyzny w latach 1919-1945, kamienna (proj. Bolesław Sobociński) z 6 VI 1974 r. żołnierzy 58 Pułku Piechoty (4 Pułku Strzelców Wielkopolskich), poległych, zamęczonych i zmarłych w obronie Ojczyzny w latach 1918-45, odlew metalowy z 1 IX 1974 r. żołnierzy 14 (pierwotnie 3) Wielkopolskiego Pułku Artylerii Lekkiej, poległych, zamordowanych i zmarłych w obronie Ojczyzny w latach 1918-45, odlew metalowy z 1991 r. 7 Wielkopolskiego Pułku Saperów, kamienna.
18. Na stoku Cytadeli, w górnej części starego cmentarza garnizonowego,

znajduje się kwatera 391 mogił (w tym kilku zbiorowych) powstańców wielkopolskich oraz żołnierzy poległych w latach 1918-20. Jednakowe nagrobki wykonano ze sztucznego kamienia w kształcie krzyży o szerokich, ledwo zaznaczonych ramionach i ozdobiono wizerunkami orła w koronie; jest też kilka okazalszych mogił. W tej kwaterze znajduje się również grób ekshumowanego tutaj w 1978 r. poety Powstania Wielkopolskiego Romana Wilkanowicza, z nagrobkiem w formie niskiego, krępego obelisku.

19. U zbiegu ul. ul. Żniwnej i Za Cytadelą przed Młodzieżowym Domem Kultury nr 2, wzniesiono pomnik (proj. Józef Kaliszan) ufundowany przez ZHP i odsłonięty 30 XII 1974 r. Ma on formę 2 pionowych elementów zbudowanych z nieregularnych bloków białego kamienia, na których umieszczono krzyże powstańcze i harcerski, a u góry 2 stylizowane kamienne orły z rozpostartymi skrzydłami. U dołu znajduje się cokół z bloków kamiennych i płyta z tablicą metalową. Pierwotnie pomnik poświęcony był wszystkim harcerzom - powstańcom, a od 1987 r. harcerzom staromiejskim poległym w walkach o wolność Ojczyzny w latach 1918-1919 i 1939-45.
20. Na wschodniej ścianie kościoła św. Jana Vianney przy ul. Mazowieckiej odsłonięto 6 X 1968 r. tablicę betonową ku czci poległych, zamęczonych i zmarłych żołnierzy 7 pułku artylerii ciężkiej, ufundowaną przez kolegów. Umieszczono na niej wizerunek krzyża Virtuti Militari oraz daty 1918-20 i 1939-45.

21. W małym parku przed portem lotniczym przy ul. Bukowskiej 285 wznosi się pomnik ku czci powstańców wielkopolskich, którzy 6 I 1919 r. zdobyli niemieckie lotnisko na Ławicy i utworzyli jednostkę lotnictwa powstańczego. Pomnik ma postać betonowej, wolno stojącej tablicy na niskim cokole w formie szachownicy lotniczej. Umieszczono na niej metalowy odlew – płasko-rzeźbę 3 powstańców z karabinami, poniżej napis pamiątkowy, a w zwieńczeniu stylizowanego orła zrywającego się do lotu. Projekt pomnika wykonali Jerzy Sobociński i Saturnin Skubiszyński; odsłonięto go 6 I 1984 r.
22. Na skraju cmentarza komunalnego nr 2 na Junikowie od strony pętli tramwajowej wydzielono po obu stronach głównej alei kwatery dla uczestników Powstania Wielkopolskiego. Po północno-zachodniej stronie lewej kwatery odsłonięto 18 IV 1988 r. pomnik w kształcie smukłego betonowego obelisku na schodkowym trapezowatym cokole granitowym (proj. Jerzy Nowakowski, elementy metalowe Stanisław Mystek). Z przodu umieszczono orła w koronie i napis: *Powstańcom Wielkopolskim 1918-1919*, a po bokach 2 wizerunki krzyża powstańczego.
23. W kruchcie kościoła św. Michała przy ul. Stolarskiej znajduje się od 28 IV 1971 r. tablica kamienna ku czci poległych, zamęczonych i zmarłych w latach 1918-45 żołnierzy z 15 Pułku Ułanów Poznańskich (początkowo 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich), ufundowana przez kolegów.
24. Na cmentarzu górczyńskim przy ul. Ściegiennego, między główną bramą a kostnicą, znajduje się zbiorowy grób 6 powstańców wielkopolskich, którzy polegli lub zmarli z ran odniesionych w czasie walk powstańczych (w *LS* figuruje 4 z nich). Na pomniku ze sztucznego kamienia (proj. Ryszard Skupin) umieszczono napis: *Cześć Bohaterom*, ich nazwiska i stylizowanego orła. Na płycie grobu widnieje krzyż powstańczy. Spoczywających tu powstańców ekshumowano z różnych miejsc i uroczystie pochowano 1 I 1923 r. Pierwotny pomnik z sierpnia 1924 r. zniszczyli hitlerowscy; obecny odsłonięto 19 XII 1968 r.
25. Obok kościoła Matki Boskiej przy ul. Głogowskiej 97 wznosi się grotta. Na niej umieszczono 3 tablice (od prawej): betonową, ufundowaną w 1929 r. w 10 - lecie Powstania Wielkopolskiego, środkową, kamienną, z nazwiskami członków koła Górczyn - Łazarz Związku Powstańców Wielkopolskich – 7 poległych w powstaniu (*LS* wymienia 4 z nich) oraz 14 zamęczonych w więzieniach i obozach hitlerowskich, wmurowaną po II wojnie światowej, trzecią, granitową, ku czci dowódców powstania: Stanisława Taczaka i Józefa Dowbora - Muśnickiego, ufundowaną 27 XII 1985 r. przez dawną korporację akademicką „Lechia” (proj. Jerzy Sobczak), ozdobioną wykonanymi z metalu orłem z ratusza poznańskiego i odznaką pamiątkową Wojsk Wielkopolskich.

26. Na kościele św. Rocha przy ul. Kórnickiej, pod arkadą na lewo od głównego wejścia, widnieje tablica kamienna ku czci powstańców, umieszczona przez koło Związku Powstańców Wielkopolskich z Żegrza. Wypisano na niej nazwiska 7 poległych w walkach w latach 1918-20 (w tym 2 w Powstaniu Wielkopolskim – patrz niżej, nr 32 oraz 11 powstańców zmarłych w latach 1927-46, m.in. zamęczonych w obozach hitlerowskich).
27. W centralnej części cmentarza parafii staroleńskiej przy ul. św. Antoniego, tuż przy kostnicy, znajduje się pomnik betonowy ku czci poległych 15 II 1919 r. pod Grójcem Małym szeregowców Stanisława Kończala (w *LS* Kończaka, zmarłego 2 V 1919 r. w Poznaniu i pochowanego na cmentarzu garnizowym) oraz Stanisława Zajączkowskiego (według *LS* 1895-1919, poległego pod Grójcem Wielkim i pochowano w Nowej Wsi Zbąskiej). Ufundowało go w 1935 r. koło Towarzystwa Powstańców i Wojaków ze Staroleńki. Na wysokim kwadratowym cokole umieszczono niski obelisk zwieńczony krzyżem. Na nim widnieje wizerunek orła w koronie i napis: *Za Wolność*, a na cokole tablice marmurowe z nazwiskami poległych oraz napisem ku czci powstańców zmarłych w obozach hitlerowskich. Pomnik, stojący pierwotnie niedaleko stąd przy baraku kościelnym, po zniszczeniu przez hitlerowców we wrześniu 1939 r., został odtworzony na obecnym miejscu w 1950 r. Pierwsza z tych tablic przetrwała okres okupacji hitlerowskiej, dlatego że była pokryta warstwą zaprawy cementowej.
28. Na południowej stronie Jez. Maltańskiego, wysoko ponad krawędzią jego doliny, góruje kopiec Wolności. Usypano go w okresie od 3 V 1919 do 3 V 1920 r. dla upamiętnienia zrywu wolnościowego ludu wielkopolskiego i odzyskania niepodległości po latach zaborów. Zniszczyli go hitlerowcy w 1939 r. Od 1986 r. jest rekonstruowany według projektu Klemensa Mikuły w nieco zmienionej formie. Będzie miał wysokość 30 m i objętość około 130 tys. m³ ziemi.
29. Na polanie w parku leśnym na Malcie odsłonięto 16 V 1937 r. pomnik *Harcerzom wielkopolskim poległym w walce o niepodległość 1918-1920*. W 1940 r. został zburzony, a 2 tablice zawierające nazwiska 77 poległych ukryto (w 1947 r. zostały one zwrócone harcerzom, ale po 1949 r. zaginęły). Po wojnie w miejscu tym ustawiono brzożowy krzyż, a 17 XII 1978 r. – głaz z tablicą. Obecnie – po kradzieży tablicy – przygotowana jest rekonstrukcja pierwotnego pomnika: ustawiono już jego wysoki betonowy trzon i uporządkowano otoczenie.
30. Na narożnej skarpie kościoła św. Małgorzaty na Śródce w 1988 r., w 75-lecie harcerstwa w tej dzielnicy Poznania, wmurowano metalową tablicę ku czci harcerzy odeszłych na *wieczną wartę*, ozdobioną krzyżem harcerskim, lilijką i gałązkami laurowymi. Upamiętnia ona

m.in. powstańców wielkopolskich (wymienione są lata 1918 - 1920)

31. Na cmentarzu komunalnym nr 1 na Miłostowie, w części od ul. Warszawskiej, po południowej stronie drożki wiodącej do pomnika żołnierzy radzieckich wyznaczono dużą kwaterę na groby powstańców wielkopolskich. W latach 1986-92 pochowano tutaj 7 uczestników powstania. Powstańcy spoczywają również w innych miejscach tego cmentarza.
32. Na cmentarzu miłostowskim, w kwaterze 35/2 położonej w północno-wschodniej jego części, spoczywają 2 powstańcy z 6 kompanii 1 pułku rezerwowego strzelców wielkopolskich, pochodzących z Żegrza: Jan Kopa (1896-1919), poległy 11 stycznia koło Szubina i Józef Bartoszak (1901-1919), poległy 10 (w LS 9 lu-

tego pod Wieszkami) Pierwotnie byli oni pochowani na cmentarzu na Komandorii, a następnie na cmentarzu parafii św. Rocha przy ul. Wiatracznej. Ten drugi cmentarz uległ likwidacji w związku z budową Trasy Katowickiej i na początku 1973 r. prochy zmarłych przeniesiono do obecnej kwatery. Grób, położony na skraju pola od strony asfaltowej drogi, ma płytę ze sztucznego kamienia i taki sam prostopadłościenny nagrobek z wykutym napisem. Obok znajdują się groby 3 innych uczestników Powstania Wielkopolskiego.

33. Na ścianie willi przy ul. Fredry znajduje się odstonięta w sierpniu 1999 r. tablica pamiątkowa poświęcona Wojciechowi Korfantemu – komisarzowi Naczelnej Rady Ludowej w czasie Powstania Wielkopolskiego i przywódcy powstań śląskich.

*Oprac.: Komenda Hufca ZHP Poznań-Stare Miasto „Piaś”
im. Powstańców Wielkopolskich*

Eugeniusz S. Barłowski

WRĘCZENIE SZTANDARU TOWARZYSTWU PAMIĘCI POWSTANIA WIELKOPOLSKIEGO

1918/1919 [w 7024]
odś. VII. 6

Historyczny plac Wolności w Poznaniu. Okrywa go cienka warstwa śniegu, a stojące dookoła drzewa bielą się szronem. Jest mróz. Radio w rannych wiadomościach podało, że w Poznaniu jest temperatura minus 11 stopni.

Godzina 10-ta – zaczyna przyszyć śnieg. Będzie on już w tym dniu popadywać z przerwami.

Na placu pojawia się grupa ludzi. Są to organizatorzy uroczystości wręczenia sztandaru Towarzystwu Pamięci Powstania Wielkopolskiego, wśród nich szef imprezy – Stanisław Smoczyński- wiceprezes Zarządu Głównego Towarzystwa, Zygmunt Rutkowski- sekretarz ZG, ppłk. Jerzy Chęciński- zastępca komendanta Garnizonu Poznańskiego. Jest i prezes Zarządu Głównego Towarzystwa Stefan Barłóg. Są również reprezentanci poszczególnych służb organizacyjnych

i pozostali członkowie Prezydium ZG Towarzystwa – Stefan Kroma, Tadeusz Musiał, Janusz Sałata. Telekomunikacja Poznań Miasto przystępuje do radiofonizacji miejsca uroczystości. Zjawiają się także oczekiwani od kilkunastu minut członkowie Koła Młodych, którzy wystawiają poczet odbierający sztandar. Pod „okiem” wojskowych odbywa się w pośpiechu próba przyjęcia i prezentacji sztandaru. W międzyczasie dociera do organizatorów wiadomość, że orkiestra z powodu temperatury ograniczy swój udział w uroczystości. Hymn państwowy i Rota muszą być odegrane z kasyty. Padają polecenia i ostateczne dyspozycje. Przybywają uczestnicy imprezy. Na Plac wkracza Kompania Honorowa Wojska Polskiego i Reprezentacyjna Orkiestra Wojsk Lotniczych. Obok ustawia się Kompania Honorowa Szkoły Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej,

Poświęcenie sztandaru

następnie Drużyna Sztandarowa Chórągwi Wielkopolskiej ZHP, delegacje szkół i drużyn harcerskich noszących imię bohaterów Powstania Wielkopolskiego.

Wyznaczone miejsca zajmują poczty sztandarowe: miasta Poznania, ZW Związku Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych, Zw. Ochotniczej Straży Pożarnej, Komenty Hufca ZHP „Piaś”, Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, Strzeleckiego Bractwa Kurkowego, szkół i innych stowarzyszeń.

Zbliża się godzina 11.00, przybywa dr Marian Król – przewodniczący Społecznego Komitetu Obchodów 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego „Wierni Tradycji Wielkopolskiej”. Pojawiają się oficjalni goście. Narasta, jak zwykle, napięcie wśród organizatorów. Godzina 11.00. Rozpoczyna się uroczystość wręczenia sztandaru. Sygnał Wojs-

ka Polskiego i na Plac wkracza gen. Krzysztof Pajewski – dowódca Garnizonu Poznańskiego i komendant Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Stefana Czarnieckiego – przyjmuje meldunek, pozdrawia żołnierzy, dokonuje przeglądu kompanii i oddaje honor sztandarowi. Następnie dowódca Kompanii Honorowej wydaje rozkaz wciągnięcia przez poczet WP flagi państwowej na maszt. Grany jest hymn państwowy.

Wreszcie Stanisław Smoczyński w imieniu organizatorów wita wszystkich przybyłych na uroczystość, w sposób szczególny wyróżniając weteranów Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 por. por. Andrzeja Mazurka i Tadeusza Wesołowskiego, którzy swoją obecnością łączą nas pamięcią z dowódcami Powstania Wielkopolskiego gen. gen. Stanisławem Taczakiem i Józefem Dowborem-Muśnickim i wszystkimi Wielkopolanami, którzy 80 lat temu

znaleźli się w szeregach powstańczych.

Wita następnie prezydenta m. Poznania Wojciecha Szczęsnego Kaczmarka, dowódcę Garnizonu Poznańskiego gen. Krzysztofa Pajewskiego, reprezentującego metropolitę poznańskiego arcybiskupa Juliusza Peatza, ks. kan. Czesława Grzelaka, przedstawiciela Wojewody Poznańskiego oraz delegacje zaprzyjaźnionych stowarzyszeń, szkół i drużyn harcerskich.

Po powitaniu głos zabiera dr Marian Król – przewodniczący Społecznego Komitetu Obchodów 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego, syn powstańca. Powiedział on między innymi:

„Czyn powstańców, ich krew przelana w walkach z zaborcą zadecydowały o tym, że Wielkopolska znalazła się w granicach odrodzonego Państwa Polskiego. Wdzięczni jesteśmy za to naszym Ojcom i Dziadom /.../.

Z wdzięcznością wiąże się także zob-

owiązanie do godnego ich uhonorowania i zachowanie w pamięci patriotycznego czynu. Tej idei służy działalność Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego. W bieżącym roku tę pamięć chcemy urwalić w sposób szczególnie przedsięwzięciami i uroczystościami zapisanymi w Programie Obchodów 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego. Dziś w imieniu społeczeństwa wielkopolskiego przekazujemy sztandar organizacyjny na ręce przedstawicieli Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego, z życzeniami, by ten sztandar towarzyszył dalszym działaniom i dokumentował zwycięski zryw niepodległościowy Wielkopolan...” W końcowej części wystąpienia odczytał akt fundacji sztandaru. Teraz następuje symboliczne wbijanie gwoździ honorowych do drzewca sztandaru przez fundatorów, jednocześnie po wpisaniu się do Księgi Sztandaru przez

Wręczenie sztandaru

Stefan Barłóg i Laura Filipiak wręczają fundatorom jako dowód uczestnictwa w tym akcie imienną pamiątkową plaketkę gwoździa honorowego. Następnie dr Marian Król prosi o poświęcenie sztandaru. „Rodzicami chrzestnymi” są Bogusław Zalewski – prezes MTP i Henryk Kluczyk. Aktu poświęcenia dokonuje ks. kanonik Czesław Grzelak, po czym M. Król w imieniu fundatorów wręcza sztandar S. Barłogowi – prezesowi Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego. Prezes dziękuje, prezentuje sztandar i przekazuje go pocztowi sztandarowemu Towarzystwa, który stanowią: Michał Michalczyk – student, prezes Koła Młodych, Krzysztof Wilczyński – instruktor harcerski KH ZHP „Piast” Michał Gurzyński – student, sekretarz Koła Młodych. Po zaprezentowaniu sztandaru przed szeregami uczestników ustawia się on na czele pocztów sztandarowych uczestniczących w uroczystości. Wystąpienia gości rozpoczyna odczytanie przez Tadeusza Musiała listu z gratulacjami i życzeniami od prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego.

Serdeczne gratulacje z kolei przekazuje prezes Zarządu Wojewódzkiego Związku Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych płk. Janusz Radłowski, wspomina on jednocześnie moment powstania Towarzystwa i zmagania organizacyjne w rozwijaniu jego działalności.

Są również pozdrowienia i gratulacje ze Szkoły Podstawowej nr 75 im. Powstańców Wielkopolskich 1918/1919 w Poznaniu, Komendy Chorągwi Wielkopolskiej ZHP i innych stowarzyszeń.

Na koniec głos zabiera Stefan Barłóg prezes Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego. Dziękuje w imieniu wszystkich członków Towarzystwa fundatorom za dostarczenie społecznej działalności w krzewieniu wiedzy i tradycji związanych z czynem niepodległościowym 1918/1919 roku. Mówi dalej „... czujemy się też zaszczytzeni i wzruszeni faktem, iż akt wręczenia sztandaru dokonany został w miejscu historycznym, na Placu Wolności, na którym to ślubowali powstańcy i głównodowodzący Powstaniem Wielkopolskim gen. gen. Stanisław Taczak i Józef Dowbor-Muśnicki – przysięgając „służyć zawsze i wszędzie Ojczyźnie i sprawie całego Narodu Polskiego, ...bronić dobra narodowego do ostatniej kropli krwi”.

Pragnę w imieniu członków Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego złożyć skromne przyrzeczenie w tym historycznym miejscu, że tak jak napisane jest na sztandarze, będziemy wierni tradycji, dołożymy wszelkich starań, aby została zachowana wśród młodego pokolenia wiedza o zwycięskim Powstaniu i jego znaczenie dla dziejów państwowości polskiej. Będziemy też kultywować wartości, które legły u podstaw czynu powstańczego i postaw życiowych jego uczestników”. Imprezę kończy odśpiewanie Roty. Następuje odmarsz wojska, strażaków, harcerzy, wszystkich grup zorganizowanych ...

Pewna część uczestników wymienia na gorąco refleksje, rozmawia, pozdrawia ...

Plac pustoszeje. Mimo mrozu było dużo uczestników ...

Tadeusz Musiał

II KRAJOWY ZJAZD TOWARZYSTWA PAMIĘCI POWSTANIA WIELKOPOLSKIEGO

dniu 24 kwietnia 1999 r. odbył się w „Domu Żołnierza” w Poznaniu II Krajowy Zjazd Delegatów Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego.

Na przewodniczącego zjazdu wybrany został Stanisław Smoczyński. Referat sprawozdawczo-programowy wygłosił prezes Stefan Barłóg. Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej przedstawił Aleksander Sekulski.

Po załatwieniu spraw proceduralnych głos w dyskusji zabrali:

Czesław Braczkowski, Tadeusz Paczek, Jerzy Baryłkowski, Henryka Socha, Piotr Szczechowiak, Danuta Rumfeld, Ryszard Garbarczyk, Józef Grajek, Laura Filipiak, Marian Andrzejak, Czesław Bernat, Marian Król, Teofil Różański.

Na zakończenie Zjazd przyjął uchwałę.

UCHWAŁA

II Krajowego Zjazdu Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918/1919

Dotychczasowa, dziesięcioletnia działalność potwierdza słuszność idei i celów Towarzystwa.

W dalszym ciągu istnieje bowiem potrzeba upowszechniania i przybliżania społeczeństwu, szczególnie młodzieży,

dziejów zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 roku i jego znaczenia dla odrodzonej po latach zaborów Polski. Wiedza i świadomość w tej dziedzinie jest niestety niezadowolająca, stąd spotykamy się niejednokrotnie

z niedocenianiem Powstania Wielkopolskiego, a także z przypadkami wypaczenia faktów historycznych. Te potrzeby wyznaczają kierunki naszego działania.

Działalność Towarzystwa cieszy się coraz to większym zrozumieniem i uznaniem społecznym. Zjazd pozytywnie ocenia dotychczasowe dokonania Towarzystwa i dziękuje wszystkim członkom oraz sympatykom za zaangażowanie, współpracę i wkład w osiągnięte efekty.

W dalszej działalności należy kontynuować sprawdzone w minionej kadencji kierunki i formy upowszechniania wiedzy o Powstaniu Wielkopolskim, uwzględniając równocześnie potrzebę:

- eksponowania w treściach działania wartości i tradycji, które legły u podstaw zwycięskiego czynu niepodległościowego, w tym powstańczej myśli politycznej dotyczącej Ziemi Zachodniej Polski i dostępu do morza,
- pozyskania dla idei Towarzystwa dal-

szych środowisk, nowych członków, zwłaszcza młodzieży,

- doskonalenia struktur Towarzystwa zapewniających sprawne działanie,
- utrzymania dotychczasowego stanu szkół noszących imię bohaterów Powstania Wielkopolskiego, w związku z reformą strukturalną systemu edukacji,
- pogłębienia współpracy z instytucjami naukowymi i muzeami,
- wprowadzania do programów obchodów kolejnych rocznic Powstania Wielkopolskiego dat ważniejszych bitew powstańczych,
- doprowadzenie do zorganizowania sesji naukowej w celu przedstawienia najnowszych badań nad Powstaniem Wielkopolskim i jego znaczeniem w historii Polski,
- opracowanie szlaków turystycznych związanych z Powstaniem Wielkopolskim i ustanowienie odznaki „Szlakami Powstania Wielkopolskiego”,

Rozpoczęcie obrad II Zjazdu

– powołania spośród pracowników naukowych, nauczycieli i regionalistów zespołu wykładowców – prelegentów w celu obsługi spotkań, odczytów itp. związanych z tematyką Powstania Wielkopolskiego.

Zjazd zwraca się do władz oświatowych i nauczycieli o większe niż dotychczas uwzględnienie tematyki Powstania Wielkopolskiego i jego znaczenia w ukształtowaniu granic Państwa Polskiego po I wojnie światowej w programie szkół.

Zjazd zwraca się do samorządów miast i gmin o wspieranie inicjatywy tworzenia lokalnych kół Towarzystwa w miastach i gminach, których mieszkańcy w 1918 roku wystąpili zbrojnie przeciwko zaborcy, a także, aby w regionalnych muzeach w tych miastach i gminach były stałe ekspozycje nawią-

zujące do Powstania Wielkopolskiego. Są to miejsca godne przejąć od rodzin powstańczych i zaprezentować społeczeństwu coraz mniej liczne, a drogie nam wszystkim pamiątki dokumentujące patriotyczny czyn powstańczy.

Zjazd zobowiązuje Zarząd Główny Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego do opracowania i przyjęcia szczegółowego programu działania na lata 1999-2003, a także do opracowania i wprowadzenia nowego wzoru legitymacji i odznaki członkowskiej Towarzystwa.

Jednocześnie zwraca się do wszystkich ogniw Towarzystwa o doskonalenie swojej pracy i poszerzenie terenu oddziaływania. Wyraża ponadto przekonanie, że jak dotąd, w realizacji powyższych założeń uczestniczyć będą aktywnie wszyscy członkowie Towarzystwa.

Nowo wybrany Zarząd Główny

Wybrano również nowy Zarząd Główny i Główną Komisję Rewizyjną. Prezesem Zarządu Głównego został ponownie Stefan Barłóg, wiceprezesami Stanisław Smoczyński, Danuta Rumfeld i Tadeusz Musiał, sekretarzem Rudolf

Żurek, skarbnikiem Stefan Psik, członkami Prezydium Laura Filipiak, Zygmunt Rutkowski i Janusz Sałata.

Przewodniczącym Głównej Komisji Rewizyjnej został Aleksander Sekulski, a sekretarzem Marian Kadow.

Ponadto przyjęto apel do władz samorządowych, rad pedagogicznych i rodziców:

Do Władz Samorządowych, Rad Pedagogicznych i Rodziców

Obchody 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego pozwoliły przybliżyć społeczeństwu dzieje i tradycje związane z Powstaniem Wielkopolskim, a nade wszystko oddać hołd i uznanie jego uczestnikom.

Powstańcy Wielkopolscy są przykładem patriotycznej i ofiarnej służby dla Ojczyzny. Obchody rocznicowe zwycięskiego czynu powstańczego 1918/1919 wykazały także, co z przykrością odnotowaliśmy, niską świadomość historyczną, nie zawsze pełne zrozumienie znaczenia zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego dla odrodzonej po latach zaborów Polski.

W kształtowaniu świadomości historycznej ważne miejsce spełnia szkoła. Szczególną zaś rolę w kultywowaniu tradycji związanych z Powstaniem Wielkopolskim wypełnia szkoła nosząca imię bohaterów Powstania Wielkopolskiego.

Stąd zwracamy się do Pań, Panów Starostów, Burmistrzów i Wójtów oraz

Dyrektorów Szkół, Nauczycieli i Rodziców o podejmowanie w pracy wychowawczej powyższej problematyki, o stworzenie szerszych warunków dla upowszechnienia wiedzy o zwycięskim Powstaniu 1918/1919 roku.

W związku z reformą oświaty, także strukturalną, apelujemy o zachowanie dorobku szkół podstawowych, którym patronem jest bohater Powstania Wielkopolskiego.

Zwracamy się jednocześnie z propozycją przyjmowania imion Powstańców Wielkopolskich na patronów nowych jednostek oświatowych – gimnazjów.

Niech szkoły przyjmują imiona Franciszka Ratajczaka, Stanisława Taczaka, Józefa Dowbor Muśnickiego i innych powstańców związanych z lokalnym środowiskiem.

Będą Oni dla uczniów zawsze dobrym wzorem wychowawczym, przykładem patriotyzmu, walki i pracy oraz odpowiedzialności obywatelskiej.

LAUREACI 1998 ROKU

Nagrody Honorowej Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego

„DOBOSZ POWSTANIA WIELKOPOLSKIEGO”

w 401
ods. 15a
ods. VIII

1. Piotr BAUER - doktor nauk historycznych, dyrektor Muzeum Regionalnego w Kościanie. Jest laureatem i współautorem przeszło 30 publikacji o Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, w tym „Generał Józef Dowbor Muśnicki”, „Konspiracja poznańska 1918 roku”, „Kawaleria w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919”, „Rola gen. Dowbor Muśnickiego w organizacji Wojsk Wielkopolskich”, „Powstanie i organizacja frontu południowo-zachodniego Powstania Wielkopolskiego”. W tymże dorobku znajdują się także opracowania dotyczące dziejów i przebiegu Powstania Wielkopolskiego w Czarniejewie, Gostyniu, Kościanie, Śmiglu i w kilku innych miejscowościach Wielkopolski.

Wiedzę o Powstaniu Wielkopolskim upowszechnia również organizując wystawy i uczestnicząc w se-

sjach popularnonaukowych. Znany jest w Wielkopolsce z odczytów historycznych.

2. Grzegorz ŁUKOMSKI - doktor nauk historycznych, kierownik Archiwum Uniwersytetu im. A. Mickiewicza.

Jest autorem i współautorem wielu opracowań o Powstaniu Wielkopolskim, w tym książek: „Walka o kresy zachodnie 1918/1921”, „Powstanie Wielkopolskie 1918 - 1919”, „Bernard Chrzanowski, syn ziemi opalenickiej”.

Tematykę Powstania Wielkopolskiego eksponuje również w kilkunastu monografiach miast wielkopolskich i pomorskich. Znany jest ponadto z referatów wygłaszanych na konferencjach poświęconym dziejom Powstania Wielkopolskiego (Poznań, Nowy Tomyśl, Opalenica, Koszalin), a także powstaniom

śląskim (Katowice, Bytom, Tarnowskie Góry).

Wiedzę o Powstaniu Wielkopolskim popularyzuje również na łamach czasopism krajowych i zagranicznych.

Współpracując z kuratoriami oświaty, upowszechnia wiedzę historyczną wśród młodzieży szkolnej.

3. Bernard MAĆKOWIAK - popularyzator wiedzy o Powstaniu Wielkopolskim w woj. szczecińskim.

Jest współinicjatorem wielu przedsięwzięć w zakresie upowszechniania dziejów Powstania Wielkopolskiego, postaw patriotycznych i obywatelskich jego uczestników oraz zaangażowania grupy osadników - powstańców w zagospodarowanie Ziemi Szczecińskiej po II wojnie światowej.

Uczestniczył między innymi w takich inicjatywach, jak nadanie imienia Powstańców Wielkopolskich Szkole Podstawowej nr 30 w Szczecinie i utworzenia w niej Izby Pamięci, wmurowania tablicy pamiątkowej ku czci Powstańców Wielkopolskich w Kościele Garnizonowym oraz chrztu statku m/s „Powstaniec Wielkopolski” PŻM w Szczecinie. Z załogą statku utrzymuje stały kontakt.

Ma również swoje zasługi w nazwaniu jednej z ulic Szczecina imieniem gen. Stanisława Taczaka. Z okazji 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego kolejna ulica otrzyma imię gen. Józefa Dowbora Muśnickiego.

Był również współorganizatorem

kilkunastu sesji popularnonaukowych poświęconych Powstaniu Wielkopolskiemu i powstańczej myśli politycznej o dostępie Polski do morza.

W ostatnim roku opracował *Kronikę udziału powstańców wielkopolskich - pionierów Ziemi Szczecińskiej - w życiu społecznym i gospodarczym Szczecina i województwa.*

4. Komenda Hufca ZHP „PIAST” im. Powstańców Wielkopolskich Poznań Stare Miasto - organizator wielu przedsięwzięć wychowawczych związanych z historią Powstania Wielkopolskiego wśród młodzieży harcerskiej.

Hufiec jest kontynuatorem (po połączeniu I, IV i V Hufca w 1960 roku) tradycji Pierwszego Skautowego, z którego około 20 skautów uczestniczyło w Powstaniu Wielkopolskim. Z tego Hufca wywodzi się również powstaniec Tadeusz Wesołowski.

W 1974 roku, z inicjatywy Komendy Hufca, odsłonięto przed jej siedzibą (ulica Za Cytadela) pomnik poświęcony Harcerzom-Powstańcom Wielkopolskim.

Spośród inicjatyw programowych Hufca wymienić należy:

- coroczne rajdy nadnoteckie „Har-na” poświęcone powstańcom wielkopolskim (odbyto 19 rajdów),
- Zimowy Bieg Sprawnościowy „Pokłon Bohaterom Chorałwi Wielkopolskiej ZHP”, służący poznaniu miejsc związanych z Powstaniem Wielkopolskim 1918/1919,

– systematyczne organizowanie wieczornic, konkursów i spotkań z powstańcami wielkopolskimi, obecnie przede wszystkim z Tadeuszem Wesołowskim.

W 1993 roku Hufiec otrzymał prawo noszenia na nakryciach głowy Rozetki Powstańczej.

Dla potrzeb drużyn instruktorzy Hufca opracowali materiały programowo - metodyczne, pomagające w realizacji zadania „Powstańcy Wiel-

kopolscy naszym wzorem”, np. Miejsca pamięci Powstania Wielkopolskiego w Poznaniu, Karta Gry Harcerskiej - szlakiem czynu powstańczego, a także historię pierwszego sztandaru skautingu - harcerstwa poznańskiego z roku 1917 (kopię sztandaru wykonano w 1937 r.), który między innymi uczestniczył w dniu 3 grudnia 1918 roku w pochodzie delegatów na Sejm Dzielnicy Rady Ludowej.

Laureaci „Dobosza Powstania Wlkp” i członkowie Zarządu Głównego

Kronika

(obejmuje najważniejsze wydarzenia
od września 1998 roku do sierpnia 1999 roku)

VIII.3

♦ **2 września** – społeczność gminy Miedzichowo (woj. gorzowskie) uczciło 80-tą rocznicę zrywu niepodległościowego Wielkopolan odsłonięciem obelisku poświęconego powstańcom

wielkopolskim walczącym o wyzwolenie Miedzichowa i nadaniem miejscowej Szkole Podstawowej imienia Powstańców Wielkopolskich.

Uroczystości w Miedzichowie

Okolicznościowe przemówienie nawiązujące do historii wielkopolskiego czynu wolnościowego wygłosili: Stefan Barłóg – prezes Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego oraz Gerard Górnicki – literat, autor książek opisujących udział mieszkańców Miedzichowa w Powstaniu Wielkopolskim.

W uroczystości wzięli udział: honorowy gość – powstaniec por. Stanisław Niegolewski, przedstawiciele władz wojewódzkich z Gorzowa Wlkp. i Poznania, metropolita poznański ks. arcybiskup Juliusz Paetz, władze lokalne, społeczeństwo, rodzice.

Organizatorami imprezy był komitet organizacyjny, w skład którego wchodził wójt gminy, przedstawiciele rady pedagogicznej, rodziców, miejscowego Koła Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego i innych stowarzyszeń. Całością kierował dyrektor szkoły Krzysztof Łodziński.

♦ **10 października** – wmurowany został w Zaniemyślu akt erekcyjny pod odbudowywany Pomnik Powstańców Wielkopolskich, który zburzony został przez Niemców w latach okupacji.

Nowy pomnik będzie odtworzeniem poprzedniego. W czasie uroczystości jego historię przypomniał Henryk Piasecki – prezes Koła Związku Kombatanów RP i Byłych Więźniów Politycznych, akt erekcyjny odczytał Jarosław Łobza – przewodniczący Społecznego Komitetu Odbudowy Pomnika, który jednocześnie kierował wmurowaniem aktu i symbolicznych cegieł.

W imprezie uczestniczyli między innymi: wicewojewoda poznański Jerzy Stępień, prezes Zarządu Głównego To-

warzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego Stefan Barłóg, sekretarz Zarządu Wojewódzkiego Związku Kombatanów RP i Byłych Więźniów Politycznych w Poznaniu Lucjan Kostyrkiewicz oraz władze lokalne.

♦ **22 -25 października** – odbył się w Warszawie IV Ogólnopolski Zlot Szkół i Drużyn Harcerskich noszących imiona bohaterów Powstania Wielkopolskiego.

Gospodarzem Zlotu była Szkoła Podstawowa Sportowa nr 263 im. Powstańców Wielkopolskich w Warszawie (patrz str.41).

♦ **26 października** – Szkoła Podstawowa w Lusowie k/Poznania przyjęła imię generała Józefa Dowbora Muśnickiego. Aktu nadania szkole imienia dokonał Józef Grajek – przewodniczący Rady Gminnej, prezes Towarzystwa Pamięci gen. Józefa Dowbora Muśnickiego. Jednocześnie szkoła otrzymała sztandar. Uroczystość szkolną poprzedziła msza św. celebrowana przez metropolitę poznańskiego ks. arcybiskupa Juliusza Paetza.

Życzenia od Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego przekazał Janusz Sałata.

♦ **27 października** – Prezes Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego Stefan Barłóg i przewodniczący Społecznego Komitetu Obchodów 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego Marian Król spotkali się w Warszawie z szefem Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej minister Danutą Hübner.

Tematem spotkania był udział prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego w obchodach 80-tej rocznicy Powstania

Wielkopolskiego oraz pośmiertne odznaczenie gen.gen. Stanisława Taczaka i Józefa Dowbor-Muśnickiego.

◆ **6 listopada** – w Młodzieżowym Domu Kultury nr 2 w Poznaniu uroczystość zakończono konkursem plastycznym pt. „Powstanie Wielkopolskie 1918/1919 w oczach dzieci”.

Uczestnicy konkursu otrzymali nagrody i dyplomy. Najliczniej wyróżnieni zostali uczniowie ze Szkoły Podstawowej nr 30 w Szczecinie, Obrzycka, Miedzichowa i Nowego Tomyśla.

Jednocześnie otwarto wystawę nagrodzonych prac. W imprezie wzięli udział między innymi powstańcy wiel-

kopolscy por. por. Sylwester Grochowina i Tadeusz Wesołowski.

◆ **9 listopada** – Odbyło się spotkanie członków Klubu „Rotary” poświęcone 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego. Okolicznościowy referat wygłosił prezes Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego.

◆ **11 listopada** – Święto Niepodległości Polski. Główna uroczystość w Poznaniu odbyła się na placu Wolności. Wiązanki kwiatów z podziękowaniem za przelaną krew i wyzwolenie Wielkopolski złożono pod Pomnikiem Powstańców Wielkopolskich.

Wymarsz „Sokolów” z Placu Wolności w Poznaniu

◆ **21 listopada** – Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 otrzymało sztandar (patrz str .51)

◆ **5 grudnia** – Odbyła się sesja popularnonaukowa w Gnieźnie zorganizowana przez dyrekcję Szkoły Zawodowej nr 2 i Zarząd Koła Towarzystwa

Pamięci Powstania Wielkopolskiego w Gnieźnie.

Program imprezy obejmował między innymi wykład dr. Grzegorza Łukomskiego pt. „Powstanie Wielkopolskie 1918/1919 - geneza, przebieg i znaczenie”.

Do wykładu dr Jerzego Łukomskiego nawiązywała następnie młodzieżowa sesja popularnonaukowa pt. „Gnieźnińscy bohaterowie Powstania Wielkopolskiego”. Referaty przygotowali uczniowie zespołu szkół zawodowych pod opieką nauczyciela tejże szkoły Ludwika Krumreya. Sesji towarzyszyło otwarcie wystawy „W Hołdzie Ojcom Naszym”.

W imprezie wzięły udział władze powiatu i miasta Gniezna, parlamentarzyści gnieźnińscy oraz prezes Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego

◆ **5 grudnia** – W 80-tą rocznicę powstania Polskiego Sejmu Dzielnicowego zaboru pruskiego ulicami miasta Poznania przeszedł historycznym szlakiem pochód od kościoła farnego do kina „Apollo” (w tym budynku odbyło się pierwsze posiedzenie Sejmu). Organizatorem imprezy było Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne. Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego reprezentował wiceprezes Stanisław Smoczyński oraz delegacja ze sztandarem.

◆ **5 grudnia** – Utworzone zostało Koło Rodzin Marynarzy Powstańców Wielkopolskich (Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego). Prezesem koła został znany marynista Teofil Różański – inicjator i organizator koła.

◆ **10 grudnia** – W Sali Białej Urzędu Miejskiego w Poznaniu wręczono Honorowe Nagrody Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego – statuetki „Dobosza Powstania Wielkopolskiego”.

Laureatami Nagrody w roku 80 -tej rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego zostali: Piotr Bauer z Kościana, Grzegorz Łukomski z Pozna-

nia i Bernard Maćkowiak ze Szczecina. (patrz str. 59)

◆ **10 grudnia** – W Szkole Podstawowej im. gen. Stanisława Taczaka w Wąsowie odbyła się uroczystość poświęcona 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego i jego dowódcy-patrona szkoły.

◆ **13 grudnia** – odbył się w Auli Uniwersyteckiej w Poznaniu koncert pt. „W Hołdzie Powstańcom Wielkopolskim 1918/1919” zorganizowany przez Wielkopolski Oddział Związku Chórów i Orkiestr „Macierz” w Poznaniu, przy współudziale Filharmonii Poznańskiej i władz miasta Poznania.

W koncercie wystąpili między innymi:

– Chór Męski „ARION” C.K. „Zamek”,

– Chór Kameralny „Centemus” WSP Zielona Góra,

– Chór Kameralny „Marcinek Singers” przy Liceum Ogólnokształcącym nr 1 w Poznaniu,

– Chór Szkoły Podstawowej nr 75 im. Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu,

– Capella Zamku Rydzynieckiego.

Poezje recytował Jan Janusz Tycner, a całość prowadził Piotr Szczechowiak.

◆ **16 grudnia** – W Urzędzie Wojewódzkim w Bydgoszczy spotkali się synowie i wnukowie uczestników Powstania Wielkopolskiego. Inicjatorem spotkania był prezes ZW Związku Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych. Zebraniu przewodniczyła wojewoda bydgoski Teresa Piotrowska. W okolicznościowym wystąpieniu prezes Stefan Barłóg przedstawił cele i zadania statutowe Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego. W wyniku spotkania powołano kujawsko-pomorski oddział Towarzystwa, którego prezesem została

Danuta Rumfeld, a sekretarzem Marian Kadów.

♦ **17 grudnia** – W Szkole Podstawowej nr 75 im. Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu odbyła się impreza poświęcona 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego podczas której miał miejsce finał konkursu wiedzy o Powstaniu. W imprezie uczestniczyła Laura Filipiak – członek Prezydium Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego.

♦ **17 grudnia** – W siedzibie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu odbyła się sesja naukowa poświęcona uczestnictwu aptekarzy w Powstaniu Wielkopolskim, zorganizowana przez Komisję Farmaceutyczną Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz Oddział Poznański Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego i jego sekcji historii farmacji.

Sesji przewodniczył doc. dr hab. Michał Umbreit – prezes Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego. Referaty programowe wygłosili prof. dr hab. Artur Kijas i dr Jan Majewski. Odbyła się ponadto promocja książki dr. Jana Majewskiego pt. ”Zaopatrzenie medyczo-sanitarne w powstaniu wielkopolskim

i udział w nim farmaceutów”. W sesji uczestniczył między innymi Stefan Barłóg – prezes Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego

♦ **20 grudnia** - Chorągiew Wielkopolska ZHP obchodziła uroczyste 30-lecie przyjęcia za patrona Powstańców Wielkopolskich. Z tej okazji zjechały do Poznania delegacje hufców i drużyn. Była msza św. w Katedrze Poznańskiej, koncert w Teatrze Wielkim pt., „Wigilie Polskie” oraz spotkanie z naczelnikiem ZHP hm. Ryszardem Paclawskim, który zgromadzonym na placu przed Katedrą harcerkom i harcerzom przekazał Światło Betlejemskie.

♦ **22 grudnia** – W Szczecinie odbyły się uroczystości 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego zorganizowane przez Komitet Obchodów i Szkołę Podstawową nr 30 im. Powstańców Wielkopolskich w Szczecinie. Program obejmował mszę św. w intencji powstańców wielkopolskich i szkoły, uroczystą akademię oraz okolicznościową wystawę. Wcześniej (27-go kwietnia 1998 r.) Rada Miejska nadała nowemu placowi w Szczecinie nazwę generała Józefa Dowbora Muśnickiego.

Plac im. gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego w Szczecinie

◆ **23 grudnia** – W Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu otwarto wystawę pt. „Powstanie Wielkopolskie w literaturze”. W otwarciu wystawy uczestniczył między innymi powstaniec wielkopolski Tadeusz Wesołowski.

◆ **26 grudnia** – W przeddzień 80-tej rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego miała miejsce w Poznaniu impreza plenerowa „Przyjazd I.J. Paderewskiego do Poznania”.

Impreza przebiegała zgodnie z historycznym wydarzeniem, powitanie na Dworcu Głównym i przejazd ulicami Poznania – przy owacyjnych okrzykach poznaniaków do hotelu „Bazar”

W Auli Uniwersyteckiej odbył się uroczysty koncert, w którym wystąpili: Poznański Chór Nauczycielski, Reprezentacyjna Orkiestra Wojsk Lotniczych oraz soliści.

Inicjatorem i organizatorem przedsięwzięcia był Poznański Chór Nauczycielski im. I.J. Paderewskiego pod dyrekcją Ryszarda Łuczaka.

◆ **27 grudnia** – W Poznaniu odbyły się centralne uroczystości z okazji 80-tej rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego Program obejmował:

– Uroczystą mszę św. w kościele farym celebrowaną przez metropolitę poznańskiego ks. arcybiskupa Juliusza Paetza,

– Otwarcie wystaw tematycznych o Powstaniu Wielkopolskim w Wielkopolskim Muzeum Walk Niepodległościowych i w Ratuszu Poznańskim (zorganizowane przez Muzeum Narodowe),

– Złożenie wiązanek kwiatów na grobie gen. Stanisława Taczaka i gen.

Józefa Dowbora - Muśnickiego oraz w innych miejscach pamięci Powstania Wielkopolskiego,

– Apel pod Pomnikiem Powstańców Wielkopolskich. W czasie tej uroczystości minister Marek Dukaczewski w imieniu prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego w sposób symboliczny odznaczył pośmiertnie Krzyżami Wielkimi Orderu Odrodzenia Polski głównodowodzących Powstaniem Wielkopolskim gen. gen. Stanisława Taczaka i Józefa Dowbora-Muśnickiego.

Okolicznościowe przemówienia pod pomnikiem wygłosili: minister Marek Dukaczewski i wojewoda poznański Maciej Musiał.

– Spotkanie w „Domu Żołnierza” władz państwowych, wojewódzkich i miasta z weteranami Powstania Wielkopolskiego oraz członkami Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego.

– Koncert w Teatrze Wielkim pt. „Wigilie Polskie”

W dniu tym odbyły się również uroczystości w innych miastach.

W Bydgoszczy miał miejsce uroczysty apel i złożenie wiązanek kwiatów pod Pomnikiem Powstańca Wielkopolskiego. Ponadto odsłonięto tablice pamiątkową na budynku Muzeum Tradycji Pomorskiego Okręgu Wojskowego.

W uroczystości wzięli udział: wojewoda bydgoski Teresa Piotrowska, dowódca Ganizonu Bydgoskiego gen. bryg. Kazimierz Wilczewski, władze miasta Bydgoszczy oraz przedstawiciele Oddziału Wojewódzkiego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego.

Spotkanie z weteranami Powstania Wielkopolskiego w „Domu Żołnierza” w Poznaniu

Uroczystości w Pile

Przed Pomnikiem Powstańców Wielkopolskich w Bydgoszczy

Podobne imprezy odbyły się w Szczecinie, Zielonej Górze, Pile i w wielu innych miastach .

◆ **27-29 grudnia** - Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Poznaniu zorganizowało Zlot i Turniej Niepodległości.

W zlocie uczestniczyli przedstawiciele 15 gniazd, między innymi z Bydgoszczy, Brwinowa k. Warszawy, Krotoszyna, Zbąszynia.

VIII Turniej Niepodległości obejmował turniej koszykówki, piłki nożnej, tenisa stołowego oraz warcaby polskie tzw. warcaby stupolowe.

Turniej koszykówki wygrało gniazdo z Brwinowa k. Warszawy, zwycięzcą w piłce nożnej zostało gniazdo os . Rataje, w tenisie stołowym gniazdo z Ostroroga. W warcabach stupolowych wygrało gniazdo z Krotoszyna.

Inicjatorem i organizatorem imprezy był prezes „Sokoła” Czesław Bernat.

◆ **29 grudnia** - Z okazji 80-tej rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego odbył się Strzelecki Turniej Niepodległościowy Poznańskich Bractw Kurkowych

◆ **4 stycznia** - Wyruszyła „Poczta samochodowa” trasą walk Powstania Wielkopolskiego. Trasa wiodła przez następujące miejscowości: Wągrowiec, Gniezno, Kórnik, Śrem, Kaźmier Wlkp., Kościan, Rawicz, Wolsztyn, Grodzisk Wlkp. i Poznań.

W miejscowościach tych odbywały się pokazy filatelistyczne i sprzedaż kart pocztowych poświęconych 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego.

„Poczta” przebyła przeszło 700 km. Organizatorami imprezy byli WTK, Wielkopolski Klub Filatelistów, Koło TMMP-HCP oraz Dyrekcja Okręgowa Poczty Polskiej w Poznaniu.

Dyrekcja okręgowa w Poznaniu wy-

dała ponadto książkę pt. „Poczta poznańska 1918 - 1920. Trudne początki”. Jej autorem jest Przemysław Matusik.

◆ **5 stycznia** - W Wolsztynie odbyła się uroczysta sesja Rady Miejskiej poświęcona 80-tej rocznicy wyzwolenia miasta przez powstańców wielkopolskich.

Okolicznościowe przemówienie wygłosił marszałek Sejmiku Województwa Wielkopolskiego Stefan Mikołajczak. W czasie uroczystości przewodniczący Rady P. Mesner i burmistrz udekorowali zasłużonych wolsztynian medalami „Zasłużony dla Ziemi Wolsztyńskiej”. Między innymi medal otrzymał Antoni Kut – wiceprezes Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego.

W imieniu Zarządu Głównego Towarzystwa życzenia władzom i społeczeństwu Wolsztyna przekazał wiceprezes Stanisław Smoczyński.

Uroczystość uświetnił występ Miejskiej Orkiestry Dętej. Po występie otwarto w Muzeum Marcina Rożka wystawę poświęconą Powstaniu Wielkopolskiemu.

◆ **6 stycznia** – W 80-tą rocznicę zdobycia lotniska „Ławica” przez powstańców wielkopolskich złożono wianki pod obeliskiem poświęconym temu wydarzeniu.

W drugiej części imprezy dokonano wmurowania aktu erekcyjnego pod budowę na lotnisku nowego terminalu.

Historia połączona została ze współczesnością.

◆ **8 stycznia** – Zespół Szkół Rolniczych w Kotowie k. Granowa otrzymał imię Powstańców Wielkopolskich.

Jednocześnie poświęcono nowo otrzymany przez szkołę sztandar. W imprezie uczestniczyli członkowie Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego.

◆ **8 stycznia** – odbyło się w Szkole Podstawowej nr 4 w Gnieźnie święto patrona – Powstańców Wielkopolskich.

Życzenia od Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego przekazał Bolesław Piechowiak.

◆ **9 stycznia** – W Koźminie Wlkp. miała miejsce uroczystość poświęcona 80-tej rocznicy wyzwolenia miasta przez powstańców wielkopolskich.

Program imprezy obejmował między innymi: mszę św., złożenie wianek kwiatów pod Pomnikiem Powstańców Wielkopolskich i uroczystą akademię.

W imprezie uczestniczyli członkowie Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego.

◆ **11 stycznia** – W Obrzycku uczczono 80-tą rocznicę Powstania Wielkopolskiego. Po mszy św. złożono wianki kwiatów pod pamiątkową tablicą umieszczoną na Ratuszu – w miejscu, z którego powstańcy wyruszyli do walki wyzwolenczej.

Następnie odbyła się akademie w miejscowym Domu Kultury zorganizowana przez Szkołę Podstawową im. Powstańców Wielkopolskich. Okolicznościowy refektar wygłosiła Danuta Józwiak – członek Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego. Honorowym gościem był powstaniec wielkopolski – por. Sylwester Grochowina.

◆ **12 stycznia** – W Rakoniewicach od-

Uroczystość w Rakoniewicach

były się uroczystości związane z 80-tą rocznicą wyzwolenia miasta przez powstańców wielkopolskich i z 30-leciem nadania miejscowej szkole imienia Powstańców Wielkopolskich.

Między innymi w czasie uroczystej akademii miał miejsce finał turnieju wiedzy o Powstaniu Wielkopolskim. Uczestniczyła w nim młodzież wszystkich szkół podstawowych gminy.

Honorowym gościem był por. Tadeusz Wesołowski – weteran Powstania Wielkopolskiego. Życzenia od Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego przekazał Tadeusz Musiał.

◆ **15 stycznia** - Odbyła się w Poniecu uroczysta sesja Rady Miejskiej poświęcona 80-tej rocznicy bojów stoczonych w okolicy przez powstańców wielkopolskich. Sesji przewodniczył Eugeniusz Nowak.

Referat okolicznościowy o historii i znaczeniu Powstania Wielkopolskiego wygłosił dr Grzegorz Wojciechowski. Sesję uświetnił montaż słowno-muzyczny w wykonaniu uczniów Szkoły Podstawowej w Poniecu. Każdy uczestnik sesji otrzymał okolicznościowy numer pisma „Ostoja” wydanego przez Ponieckie Towarzystwo Kulturalne. Następnie otwarto wystawę pamiątek powstańczych.

Uroczyste posiedzenie Rady Miejskiej odbyło się w kinie „Powstaniec”. W latach 1918-1919 znajdował się w tym budynku lokal „Tivoli”, w którym przeprowadzono rejtrację ochotników do tworzącego się oddziału powstańczego

◆ **15 stycznia** – Otwarto w Gnieźnie wystawę pt. „Historyczne rocznice” poświęconą 80-leciu Powstania Wielko-

polskiego i 54 rocznicy wyzwolenia Gniezna.

Szczególne miejsce na wystawie zajmowały eksponaty związane z udziałem marynarzy w Powstaniu Wielkopolskim. Organizatorami wystawy byli: Miejski Ośrodek Kultury i Wielkopolskie Stowarzyszenie Marynistów.

♦ **22 stycznia** - W Śremie odbyło się tradycyjne już spotkanie pokoleń: synów i wnuków uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918/1919.

Organizatorem spotkania było Towarzystwo Miłośników Śremu i Klubu Pamięci Powstania Wielkopolskiego, zaś głównym inicjatorem przedsięwzięcia prezes Marian Dominiczak. Zarząd Główny Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego reprezentował Rudolf Żurek.

♦ **8 lutego** – prezes Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego Stefan Barłóg i wiceprezes Stanisław Smoczyński spotkali się z marszałkiem Sejmiku Województwa Wielkopolskiego Stefanem Mikołajczakiem.

W spotkaniu wzięli udział również wiceprezes Andrzej Nowakowski. Przedmiotem rozmów były problemy działalności Towarzystwa i zamierzenia na najbliższe lata.

Pan Marszałek zadeklarował wspieranie działań Towarzystwa.

♦ **12 lutego** – W „Domu Żołnierza” w Poznaniu odbyła się uroczystość z okazji 10-lecia utworzenia Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego.

W uroczystości wzięli udział członkowie Zarządu Głównego, prezesi kół, sojusznicy i przyjaciele Towarzystwa.

Honorowym gościem spotkania był powstaniec wielkopolski por. Tadeusz Wesołowski; ponadto imprezę zaszczylicili posłowie na Sejm RP Krystyna Łybacka i Marek Zieliński, wicemarszałek Sejmiku Województwa Wielkopolskiego Andrzej Nowakowski, wiceprezydent Poznania Maciej Frankiewicz, dyrektor Wydziału Spraw Obywatelskich Urzędu Wojewódzkiego Andrzej Janowski i zastępca dyrektora Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Miejskiego w Poznaniu Lech Polkowski.

Liczny był też udział przedstawicieli bratnich stowarzyszeń i organizacji społecznych, a wśród nich prezes Zarządu Okręgowego Związku Kombatanów RP i Byłych Więźniów Politycznych plk. Janusz Radłowski.

Prezes Janusz Radłowski dokonał na początku spotkania, w imieniu Zarządu Głównego, aktu odznaczenia Towarzystwa medalem „Za Zasługi dla Związku Kombatanów Rzeczypospolitej Polski i Byłych Więźniów Politycznych”.

Medal przypięty został do sztandaru Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego. Imprezie przewodniczył wiceprezes Zarządu Głównego Stanisław Smoczyński. Referat okolicznościowy dokonujący podsumowania i oceny 10-letniej działalności Towarzystwa, wygłosił prezes Stefan Barłóg.

Następnie grupa członków założycieli Towarzystwa, prezesi kół i najaktywniejsi członkowie otrzymali pamiątkowe plakietki - rozetki powstańcze oraz dyplomy.

Imprezę uświetnił występ Capelli Zamku Rydzynskiego. Spotkanie zakończył wspólny obiad – grochówka żołnierska.

Na cmentarzu w Rynarzewie

♦ **15 lutego** – W Ratuszu Poznańskim odbyła się uroczystość wręczenia weteranom Powstania Wielkopolskiego przez premiera RP Jerzego Buzka i wódcę wielkopolskiego Macieja Musiała pamiątkowych, polskich szabel kawaleryjskich.

♦ **20 lutego** – W Rynarzewie woj. kujawsko-pomorskie obchodzono 80-tą rocznicę Powstania Wielkopolskiego.

W uroczystej akademii wziął udział powstaniec Józef Grubczyński, uczestnik walk o pociąg pancerny w lutym 1919 roku.

♦ **22 lutego** – Przekazano do Wielkopolskiego Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu – przyznane na wniosek Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego – Krzyże Wielkie Orderu Odrodzenia Polski gen. gen. Stanisława Taczaka i Józefa Dowbor-Muśnickiego. Odznaczenia dla głównodowodzących Powsta-

nem Wielkopolskim zostały nadane pośmiertnie przez prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego z okazji 80-tej rocznicy wybuchu wielkopolskiego czynu niepodległościowego.

Akt przekazania odznaczeń podpisali Prezes Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego, dyrektor Wielkopolskiego Muzeum Walk Niepodległościowych oraz zaproszeni goście, między innymi wiceprezydent miasta Poznania Maciej Frankiewicz i poseł na Sejm RP Marcin Libicki.

♦ **25 lutego** – W Kościanie odbyło się Ogólnopolskie Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego, poświęcone udziałowi mieszkańców miasta i gminy w Powstaniu Wielkopolskim.

Głównymi referentami byli: prof. dr hab. Bogusław Polak, dr Piotr Bauer, dr Grzegorz Łukomski, mgr Zdzisław Zielonka i mgr Zdzisław Kościński.

Sesję prowadził Bronisław Szmatała-

przewodniczący Społecznego Komitetu Obchodów 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego na Ziemi Kościańskiej.

Po sesji otwarcie wystawę tematyczną o Powstaniu Wielkopolskim zorganizowaną przez Muzeum Regionalne w Kościanie.

Z okazji sesji wydana została praca zbiorowa pod redakcją prof. Bogusława Polaka pt. „Ziemia Ko-

ściańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919”.

W imprezie uczestniczyły władze powiatowe i miejskie oraz przedstawiciele Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego.

♦ 26 lutego – Komenda Hufca ZHP w Szubinie świętowała 30-lecie nadania imienia Bohaterów Powstania Wielkopolskiego.

Wystawa w Muzeum Ziemi Szubińskiej

♦ 24 kwietnia – W „Domu Żołnierza” w Poznaniu odbył się II Krajowy Zjazd Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego. Dokonano oceny dotychczasowej działalności, przyjęto kierunki działań na nową kadencję oraz wybrano nowe władze krajowe Towarzystwa (patrz str. 55)

♦ 27 kwietnia – Obchody 80-tej rocznicy Powstania Wielkopolskiego w Pniewach połączone zostały z 100-tną rocz-

nicą urodzin powstańca wielkopolskiego por. Stanisława Niegolewskiego - mieszkańca Pniew.

♦ 24 maja – W Zaniemyślu odsłonięto Pomnik Powstańców Wielkopolskich, którego akt erekcyjny wmurowany został jesienią ubiegłego roku.

♦ 7 czerwca – W Teatrze Polskim w Poznaniu otwarcie z okazji Dni Morza wystawę, na której prezentowano także materiały, dokumenty związane z udziałem

łem marynarzy w Powstaniu Wielkopolskim.

♦ **12 czerwca** – We wsi Terespotockie gmina Opalenica odbyła się uroczystość odsłonięcia pomnika poświęconego mieszkańcom wsi poległym o niepodległą Ojczyznę w Powstaniu Wielkopolskim.

Został on odtworzony według wzoru pomnika z 1921 roku, zniszczonego w czasie okupacji przez Niemców.

Odbudowany został z inicjatywy Społecznego Komitetu Odbudowy i stanął na miejscu poprzedniego.

W uroczystości odsłonięcia i poświęcenia pomnika wzięli udział między innymi: poseł na Sejm RP Stanisław Kalembe, członek Zarządu Sejmiku Województwa Wielkopolskiego Wojciech Jankowiak, starosta powiatu nowotomyskiego, burmistrz miasta i gminy Opalenica, księża, liczne delegacje i poczty sztandarowe. Towarzystwo reprezentował Zygmunt Duda.

♦ **15 sierpnia** – Odbyła się we wsi Dakowe Mokre uroczystość odsłonięcia pomnika poświęconego kapitanowi Franciszkowi Szulcowi powstańcowi wielkopolskiemu zamordowanemu w Katyniu.

♦ **28 sierpnia** – Wiceprezydent Poznania Paweł Klepka, w obecności weteranów Powstania Wielkopolskiego, kombatanów, przedstawicieli władz miasta i województwa oraz duchowieństwa, odsłonił tablicę poświęconą Wojciechowi Korfantemu – komisarzowi Naczelnej Rady Ludowej w czasie Powstania Wielkopolskiego i przywódcy powstań śląskich. Tablica znajduje się na ścianie willi przy ul. Fredry, w której w latach 1919/22 zamieszkiwał Wojciech Korfanty.

(Kronikę opracowano w oparciu o informacje przekazane do Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego)

SPIS TREŚCI

Od redakcji - Stefan Barłóg	2
Z dziejów tradycji wolnościowo-powstańczych	3
Pośmiertne odznaczenie gen. Stanisława Taczaka i gen. Józefa Dowbora Muśnickiego.....	3
* Wykaz odznaczeń głównodowodzących Powstaniem – Wojciech Kicman	4
Na marginesie obchodów rocznicy Powstania Wielkopolskiego w Poznaniu i w Zachodniej Wielkopolsce w dwudziestoleciu międzywojennym – Zdzisław Kościański.....	5
Podpułkownik Józef Skrzydlewski – zapomniany dowódca Powstania Wielkopolskiego – Zdzisław Kościański	9
Sylwester Grochowina – sylwetka powstańca	16
Powstańczy rodowód 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich – Bartosz Kruszyński	17
Historia Powstania Wielkopolskiego w kulturze	22
Powstanie Wielkopolskie w filmie – Marian Olszewski	22
Scenariusz „Było to wczoraj” – Mieczysław Stachowiak	27
Kazimierz Greger – dokumentalista Powstania Wielkopolskiego – Grzegorz Łukomski	36
Regulamin konkursu poetyckiego	40
Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 wzorem dla młodzieży	41
IV Ogólnopolski Zlot Szkół i Drużyn Harcerskich noszących imię bohaterów Powstania Wielkopolskiego w Warszawie – Laura Filipiak.....	41
Miejsca pamięci Powstania Wielkopolskiego w Poznaniu – KH ZHP Poznań- Stare Miasto „Piast”.	44
Wręczenie Sztandaru – Eugeniusz S. Barłowski	51
II Krajowy Zjazd Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego – Tadeusz Musiał	55
Laureaci „Dobosza Powstania Wielkopolskiego”	59
Kronika	62

